

Research Article

The Effect of Economic Diplomacy on Economic Complexity, Bilateral Trade and foreign Direct Investment (Case Study: A Selection of Developed and Developing Countries)**

Mehdi Nejati¹, Mohammad Javad poorsheykh Joshani²,
Alireza Shakibai³

1. Associate Professor, Department of Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

2. M.A. Student in Economic Development and Planning, Department of Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

3. Professor, Department of Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Received 05 October 2025   Revise 21 February 2026   Accepted 22 March 2026   Publish 22 June 2026

Abstract

Recent developments in the global economy indicate that a country's success in achieving sustainable growth and enhancing its international standing increasingly hinges on its capacity to employ modern foreign policy instruments, most notably economic diplomacy. Amid intensifying competition for access to international markets, foreign direct investment (FDI), and technological capabilities, economic diplomacy has emerged as a strategic tool bridging the domains of politics and economics in the pursuit of national interests. Accordingly, this study examines the impact of economic diplomacy on economic complexity, bilateral trade, and FDI in 30 developed and developing countries over the period 2008–2023. A simultaneous equations system was estimated using the Three-Stage Least Squares (3SLS) method to capture the interrelationships among the variables. The results indicate that economic diplomacy exerts a positive and statistically significant effect on all three indicators, simultaneously enhancing economic complexity, expanding trade, and increasing FDI inflows. Furthermore, the findings reveal a negative and significant relationship between bilateral trade and FDI, pointing to a substitution effect between these two variables under certain economic conditions. Based on these results, it is recommended that policymakers reinforce the instruments of economic diplomacy and adopt balanced strategies to foster both trade expansion and foreign investment attraction simultaneously.

Keywords: Economic Diplomacy, Economic Complexity, Bilateral Trade, 3SLS

JEL Classification: F14, F53, O33

* **Corresponding Author:** Mehdi Nejati

E-mail: mnejati@uk.ac.ir

Tel: +989375111809

** **Note:** This article is derived from the master's thesis of *Mohammad Javad Poorsheykh Joshani* in Economic Development and Planning at Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Cite This Article (APA): Nejati, M., Poorsheykh Joshani, M. J. & Shakibai, A. (2026). The Effect of Economic Diplomacy on Economic Complexity, Bilateral Trade and foreign Direct Investment (Case Study: A Selection of Developed and Developing Countries). *Journal of Economic Policies and Research*, 5(2), 123-155. <https://doi.org/10.22034/jepr.2026.144603.1309> [In Persian].

Homepage of this Article: https://jepr.uok.ac.ir/article_64417.html?lang=en

© The Author(s), 2026. *Economic Policies and Research*, Published online by University of Kurdistan. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Introduction

In the contemporary era, rapid advancements in information and communication technologies, coupled with the expanding influence of the international trading system, have made it imperative for nations to identify effective instruments for engaging in the global arena and securing a stronger position in the world economy. Moreover, the globalization of the economy and the growing interdependence among nations have heightened the importance of deploying these instruments optimally and efficiently to advance national objectives, rendering this a top priority for all states. One of the most vital instruments for establishing economic and commercial relations among countries is economic diplomacy.

Economic diplomacy has now become a principal dimension of states' foreign policy, encompassing a broad spectrum of activities including investment protection agreements, commercial negotiations, development cooperation, sanctions, and other related measures. The concept comprises the set of governmental actions and strategies designed and implemented to promote economic interests and strengthen a country's international standing. Economic complexity is a concept that has attracted considerable attention in recent decades, and one in which economic diplomacy has played a significant role in advancing. Economic complexity reflects the level of knowledge, technology, and the capacity to produce a diverse range of high-value-added products. Today, economic complexity has increased substantially worldwide due to a range of factors, including globalization, intensifying competition for foreign direct investment (FDI), financial market volatility, and political and commercial developments, particularly among major economic powers such as China and the United States. Economic diplomacy serves as a crucial tool for managing these complexities and aligning economic policies with national interests. Furthermore, strengthening economic diplomacy can facilitate the attraction of foreign direct investment and bolster bilateral trade relations. Bilateral trade, another key factor in the economic interactions of developed countries, plays a vital role in the transfer of technology, knowledge, and capital among nations. Achieving these objectives, however, requires the formulation of precise policies and the effective deployment of diplomatic instruments. Despite the significance of these concepts, considerable ambiguities and questions remain regarding how economic diplomacy affects economic complexity, bilateral trade, and foreign direct investment in developed countries. Existing studies have examined the relationships among these concepts only in a fragmented manner, leaving a notable gap in the scholarly literature. In particular, the role of economic diplomacy in attracting foreign direct investment and its impact on the expansion of bilateral trade have not been comprehensively examined. These issues remain significant challenges in the current research landscape and warrant further analysis and investigation.

Methodology

This study aims to analyze the effects of economic diplomacy on economic complexity, bilateral trade, and foreign direct investment. Panel data from 30 developed and developing countries over the period 2008–2023 were utilized. Given the nature of the variables and the likelihood of simultaneity among them, a system of simultaneous equations was employed as the modeling framework. This choice is justified by the fact that the dependent variables are not only influenced by economic diplomacy but also affect one another. Under such circumstances, single-equation methods may yield biased and inconsistent estimates. Therefore, the three-stage least squares (3SLS) method was used to estimate the system of equations and obtain more accurate and consistent results.

Results and Discussion

The estimation results indicate that economic diplomacy exerts a positive and statistically significant effect on economic complexity. This finding implies that strengthening economic and political interactions, as well as maintaining an active presence in international arenas, can contribute to upgrading the productive structure and enhancing countries' technological capacities. The results also show that economic diplomacy has a positive and significant impact on bilateral trade, underscoring the role of economic diplomacy in reducing trade barriers, building trust, and

expanding commercial ties. Furthermore, the findings demonstrate that economic diplomacy positively and significantly affects foreign direct investment, suggesting that active diplomatic engagement can foster an environment of trust and security for foreign investors, thereby facilitating greater capital inflows.

Conclusion

Based on the research findings, economic diplomacy plays a multifaceted role in economic performance, simultaneously promoting economic complexity, increasing bilateral trade, and attracting foreign direct investment. These results underscore the importance of designing and implementing well-considered, targeted strategies in the field of economic diplomacy to strengthen a country's position in the global economy through the development of international relations. Applying these insights in policymaking can contribute to enhancing competitiveness, improving the production structure, and fostering sustainable economic interactions.

Additional information

Authors' Contributions

This article is derived from the Master's thesis of *Mohammad Javad poorsheykh Joshani* in the field of Economic Development and Planning, conducted under the supervision of Dr. **Mehdi Nejadi** and with the advisement of Dr. **Alireza Shakibai**, in the Department of Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

Conflict of interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this article.

Financial Support

The authors received no financial support for the research and publication of this article.

ORCID

<i>Mehdi Nejadi</i>	https://orcid.org/0000-0003-4103-869x
<i>Mohammad Javad poorsheykh Joshani</i>	https://orcid.org/0009-0002-1676-0883
<i>Alireza Shakibai</i>	https://orcid.org/0000-0002-9031-0971

اثر دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مطالعه موردی: منتخبی از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه)***

مهدی نجاتی*^۱، محمدجواد پورشیخ جوشانی^۲، علیرضا شکیبایی^۳

۱. دانشیار، گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.
۲. دانشجوی کارشناسی‌ارشد توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی، گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.
۳. استاد، گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۰۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

چکیده

تحولات اقتصاد جهانی در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که موفقیت کشورها در دستیابی به رشد پایدار و ارتقای جایگاه بین‌المللی، به توانایی آن‌ها در بهره‌گیری از ابزارهای نوین سیاست خارجی، به‌ویژه دیپلماسی اقتصادی وابسته است. با تشدید رقابت جهانی برای دسترسی به بازارهای بین‌المللی، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه ظرفیت‌های فناورانه، دیپلماسی اقتصادی به ابزاری راهبردی برای پیوند میان سیاست و اقتصاد و تحقق منافع ملی تبدیل شده است. براین اساس، پژوهش حاضر به بررسی اثر دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ۳۰ کشور توسعه‌یافته و در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۳ می‌پردازد. برای برآورد روابط بین متغیرها از سیستم معادلات هم‌زمان و روش حداقل مربعات سه‌مرحله‌ای (3SLS) استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد دیپلماسی اقتصادی اثری مثبت و معنادار بر هر سه شاخص داشته و می‌تواند به طور هم‌زمان موجب ارتقای پیچیدگی اقتصادی، گسترش تجارت و افزایش جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شود. همچنین یافته‌ها حاکی از وجود رابطه منفی و معنادار میان تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است که بیانگر اثر جایگزینی این دو در برخی شرایط اقتصادی است. براین اساس توصیه می‌شود سیاست‌گذاران با تقویت ابزارهای دیپلماسی اقتصادی و طراحی راهبردهای متوازن، توسعه تجارت و جذب سرمایه‌گذاری را هم‌راستا سازند.

واژگان کلیدی: دیپلماسی اقتصادی، پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، حداقل مربعات سه‌مرحله‌ای (3SLS)

طبقه‌بندی JEL: O33, F53, F14

* نویسنده مسئول: مهدی نجاتی آدرس رایانامه: mnejati@uk.ac.ir تلفن تماس: ۰۹۳۷۵۱۱۱۸۰۹

** یادداشت: مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد محمدجواد پورشیخ جوشانی در رشته توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی در دانشگاه شهید باهنر کرمان است.

استناد به مقاله (APA): نجاتی، مهدی، پورشیخ جوشانی، محمد جواد و شکیبایی، علیرضا. (۱۴۰۵). اثر دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مطالعه موردی: منتخبی از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه). نشریه سیاست‌ها و تحقیقات اقتصادی، ۵(۲)، ۱۲۳-۱۵۵. <https://doi.org/10.22034/jepr.2026.144603.1309>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://jepr.uok.ac.ir/article_64417.html

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر پیشرفت فناوری، تحولات اقتصاد بین‌الملل^۱، وابستگی‌های متقابل اقتصادی میان کشورها و پیچیدگی‌های ژئوپلیتیکی^۲، اهمیت دیپلماسی اقتصادی^۳ را بیش‌ازپیش آشکار ساخته‌اند. در جهانی که رقابت‌های تجاری و تحولات سریع اقتصادی ویژگی‌های اصلی آن هستند دیگر موفقیت اقتصادی تنها به توانمندی‌های داخلی محدود نمی‌شود؛ بلکه به چگونگی تعامل کشورها در محیط بین‌المللی نیز بستگی دارد. دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان ابزاری قدرتمند نقش حیاتی در شکل‌دهی به این تعاملات و پیشبرد اهداف اقتصادی کشورها به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته ایفا می‌کند و می‌توان بیان نمود که در دنیای رقابتی امروز کشورها برای دستیابی به رشد اقتصادی پایدار، افزایش تجارت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی بیش‌ازپیش به دیپلماسی اقتصادی متکی هستند. اهمیت دیپلماسی اقتصادی در دنیای امروز به دلایل متعددی قابل توجه است: اولاً جهانی‌شدن اقتصاد^۴، ارتباط و وابستگی بین کشورها را افزایش داده و آن‌ها را به‌شدت در معرض تحولات اقتصادی جهانی قرار داده است. در چنین شرایطی، دیپلماسی اقتصادی به کشورها کمک می‌کند تا در برابر شوک‌های اقتصادی خارجی مقاوم‌تر باشند و از فرصت‌های ناشی از تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی بهره‌مند شوند. ثانیاً رقابت برای جذب سرمایه، استعدادها بسیار شدید شده است. دیپلماسی اقتصادی با ایجاد فضای اعتماد، همکاری و با ارائه مشوق‌های مناسب می‌تواند در جذب منابع خارجی و افزایش رقابت‌پذیری آن کمک کند. همچنین در دهه‌های اخیر شاهد افزایش جنگ‌های تجاری، اعمال تعرفه‌های سنگین و استفاده از تحریم‌های اقتصادی^۵ به‌عنوان ابزارهای سیاست خارجی بوده‌ایم این چالش‌ها کشورها را وادار کرده است تا از طریق دیپلماسی اقتصادی روابط خود را مدیریت کرده و راهکارهایی برای کاهش تنش‌های اقتصادی پیدا کنند. همچنین ظهور اقتصادهای نوظهور^۶ مانند چین و برزیل باعث شده است که توازن قدرت اقتصادی در جهان دچار تغییر شود این کشورها توانستند با استفاده از دیپلماسی اقتصادی فعال جایگاه خود را در بازارهای بین‌المللی تقویت کنند و این تغییرات باعث شده است که کشورهای توسعه‌یافته نیز به طور جدی‌تری از ابزارهای دیپلماسی اقتصادی برای حفظ مزیت رقابتی خود استفاده کنند. یکی از مفاهیمی که در خلال سال‌های اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است و تفاوت میان کشورهای فقیر و غنی را توجیه می‌کند بحث پیچیدگی اقتصادی^۷ است. پیچیدگی اقتصادی از طریق تنوع و گستردگی محصولات تولیدی و تقسیم کار پیشرفته، نمایان می‌شود و نشان‌دهنده استفاده از فناوری‌های نوین در فرایندهای تولیدی است. پیچیدگی اقتصادی، با ایجاد تخصص‌های بیشتر، می‌تواند بهره‌وری و کارایی بیشتری نسبت به مقیاس‌های تولیدی سنتی به همراه داشته باشد و بدین ترتیب، توجه بیشتر کشورهای توسعه‌یافته به این مفهوم را توضیح می‌دهد (خانزادی و همکاران، ۱۴۰۱). کشورهایی که در سطح بالای پیچیدگی اقتصادی قرار دارند، معمولاً از

-
1. International Economics
  2. Geopolitics
  3. Economic Diplomacy
  4. Economic Globalization
  5. Economic Sanctions
  6. Emerging Economy
  7. Economic Complexity

ساختارهای تولیدی متنوع‌تر و پیشرفته‌تری برخوردارند که آن‌ها را قادر می‌سازد تا در زنجیره ارزش جهانی جایگاه بهتری را به دست آورند. همچنین، افزایش پیچیدگی اقتصادی می‌تواند به تسهیل جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۱ و تقویت روابط تجاری دوجانبه^۲ نیز کمک کند. همچنین تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نقش مهمی در توسعه اقتصادی، انتقال فناوری، ایجاد اشتغال و افزایش رفاه دارند. با این وجود، دستیابی به این اهداف مستلزم تدوین سیاست‌های دقیق و استفاده از ابزارهای دیپلماتیک^۳ مؤثر است.

با وجود اهمیت دیپلماسی اقتصادی، تحقیقات تجربی جامعی در مورد تأثیر آن بر پیچیدگی اقتصادی به‌ویژه در کشورهای توسعه‌یافته به طور خاص انجام نشده است. بیشتر مطالعات موجود به صورت پراکنده بر روی تأثیر دیپلماسی اقتصادی بر تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متمرکز بوده‌اند و به طور مستقیم به رابطه آن با پیچیدگی اقتصادی نپرداخته‌اند. همچنین مکانیزم‌های دقیق تأثیر دیپلماسی اقتصادی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تأثیر آن بر گسترش تجارت دوجانبه به طور جامع بررسی نشده است. علاوه بر این برخی از تحقیقات از شاخص‌های محدودی برای سنجش دیپلماسی اقتصادی استفاده کرده‌اند. به طور مثال برخی از مطالعات فقط به تعداد توافق‌نامه‌های تجاری امضا شده توسط یک کشور به عنوان شاخص دیپلماسی اقتصادی اکتفا کرده‌اند؛ در حالی که دیپلماسی اقتصادی ابعاد بسیار گسترده‌تری دارد. همچنین اکثر تحقیقات موجود عمدتاً به روش‌های توصیفی و تحلیلی بسنده کرده‌اند و استفاده از روش‌های اقتصادسنجی پیشرفته جهت بررسی روابط علی و هم‌زمان میان متغیرها به‌ندرت مشاهده می‌شود. این شکاف‌ها، ضرورت انجام این پژوهش را بیشتر نمایان می‌کنند. چرا که پر کردن این شکاف‌ها می‌تواند به توسعه مبانی نظری و عملی در این حوزه علمی کمک کند.

در این تحقیق با استفاده از سیستم معادلات هم‌زمان و روش حداقل مربعات سه‌مرحله‌ای درصدد پاسخ به این سؤال هستیم که آیا دیپلماسی اقتصادی تأثیر معناداری بر افزایش پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد یا خیر. بنابراین، هدف اصلی این تحقیق، بررسی تأثیر دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است. اهمیت این تحقیق از آنجا ناشی می‌شود که نتایج آن می‌تواند به عنوان راهنمایی برای سیاست‌گذاران اقتصادی و مدیران دیپلماسی اقتصادی در کشورهای توسعه‌یافته، به‌ویژه در تدوین استراتژی‌های تجاری و اقتصادی، عمل کند.

جهت انجام تحقیق ادامه مقاله به این صورت سازماندهی شده است: در بخش دوم، ادبیات تحقیق شامل مبانی نظری و پیشینه تحقیق ارائه می‌شود. بخش سوم به معرفی چارچوب مفهومی و تشریح روش‌شناسی پژوهش اختصاص دارد. در بخش چهارم، نتایج تجربی به‌دست‌آمده از تخمین مدل‌ها ارائه و یافته‌ها تحلیل و تفسیر می‌شوند و در نهایت، در بخش پنجم نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی حاصل از یافته‌ها ارائه می‌شوند.

---

1. Foreign direct investment (FDI)
2. Bilateral Trade
3. Diplomatic

۲. ادبیات پژوهش

۲-۱. مبانی نظری

۲-۱-۱. دیپلماسی اقتصادی

یکی از ارکان‌های اصلی در سیاست خارجی معاصر، تعامل با بازیگران غیردولتی و مدیریت فضاهای اطلاعاتی و مجازی است. گسترش جهانی‌شدن و فناوری‌های نوین، ساختار قدرت بین‌المللی را به شدت دگرگون کرده و دولت‌ها را ملزم به اتخاذ رویکردهای نوآورانه در تعاملات بین‌المللی کرده است. در چنین شرایطی، بهره‌گیری از ابزارهای دیپلماتیک به‌ویژه دیپلماسی چندلایه، اهمیت مضاعفی یافته است. با گسترش جهانی‌شدن و ظهور بازیگران غیردولتی، دیپلماسی از انحصار دولت‌ها و محدودیت به موضوعات سیاسی و امنیتی خارج شد و حوزه‌های متنوعی از جمله اقتصاد، فرهنگ و محیط‌زیست را نیز در بر گرفته است. در نتیجه این تحولات، بخش عمده‌ای از تنظیم روابط خارجی کشورها به دیپلماسی سپرده شده و بسیاری از دیدارها و مذاکرات میان دولت‌ها نیز به موضوعات اقتصادی اختصاص یافته‌اند (قاسمی و فرهادی، ۱۳۹۸).

دیپلماسی به‌عنوان مهم‌ترین رکن سیاست خارجی^۱، در عصر کنونی چهره‌ای پیچیده، چندعاملی و منعطف به خود گرفته است که نیازمند رویکردی جامع و چندبعدی برای ایفای نقش در نظام بین‌الملل است (شیخ الاسلامی و همکاران، ۱۴۰۲، ۶۷۶). در این میان، یکی از مهم‌ترین جلوه‌های نوین دیپلماسی، دیپلماسی اقتصادی است. مفهوم دیپلماسی اقتصادی در دوران پس از جنگ سرد و گسترش جهانی‌شدن مطرح شد و امروزه به‌عنوان یکی از ابزارهای نوین کارآمد و قدرتمند، کنش در فضای بین‌الملل در برابر دیپلماسی سنتی قرار گرفته است. اساس شکل‌گیری دیپلماسی اقتصادی مبتنی بر کاستی‌های دیپلماسی سنتی برای تحقق اهداف سیاست‌گذاری و تأمین منافع بازیگران دولتی و غیردولتی عرصه بین‌الملل در چارچوب تعاملات فزاینده و چندوجهی اقتصاد جهانی است (جانسینز و اصلانی، ۱۴۰۱).

این مفهوم از پیشینه طولانی و ادبیات نظری گسترده‌ای برخوردار است و قدمتی به‌اندازه تجارت بین‌الملل^۲ دارد. اولین نظریات مهمی که در ادبیات دیپلماسی اقتصادی قرار دارد مربوط به نظریات مکتب مرکانتیلیسم^۳ (سودا گرایان) است. این مکتب اهمیت به حداکثر رساندن صادرات و به حداقل رساندن واردات را در استراتژی‌های دیپلماتیک برجسته کرده است. در این مکتب دولت‌ها در قالب دیپلماسی اقتصادی، مذاکرات تجاری و قراردادهای دوجانبه را برای ایجاد شرایط مطلوب برای صادرات کالاهای خود و کاهش تعرفه‌ها و موانع تجاری برای واردات کالاها از کشورهای دیگر به کار می‌گرفتند. در واقع طرفداران این مکتب دیپلماسی اقتصادی را به معنای جذب منابع مالی خارجی از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و استفاده از این منابع برای تقویت تولید صادرات داخل کشور می‌دانستند و معتقد بودند که مهم‌ترین هدف دیپلماسی اقتصادی توازن تجاری مثبت و اطمینان از افزایش ذخایر طلا و نقره است.

1. Foreign Policy
2. International trade
3. Mercantilism

همچنین طرفداران مکتب کلاسیک معتقد بودند که دیپلماسی اقتصادی به ایجاد اتفاق نظر بین‌المللی و توافقات تجاری آزاد، موانع تعرفه‌ای و محدودیت‌های تجاری را کاهش می‌دهد. همچنین نظریه مزیت نسبی و آزادسازی تجاری که توسط ریکاردو مطرح شد نیز بر راهبردهای هدایت‌کننده دیپلماسی تأکید می‌کند. اقتصاددانان نئوکلاسیک نیز به طور سنتی دیدگاهی بدبینانه نسبت به دیپلماسی اقتصادی و ابزارهای مورد استفاده دارند. به‌ویژه در مواردی که به یارانه‌های صادراتی و آژانس‌های ترویج صادرات مربوط می‌شود. تئوری اقتصادی نئوکلاسیک‌ها نشان می‌دهد که شرکت‌ها به‌تنهایی درگیر توسعه بین‌المللی خواهند بود. اگر آن‌ها برای ورود به بازارهای جدید به کمک دولت‌ها نیاز دارند ظاهراً محصولات آن‌ها به‌اندازه کافی خوب نیستند. دیپلماسی اقتصادی فعلیتی با بودجه مالیاتی است که در اندیشه نئوکلاسیک‌ها صرفاً یک انتقال درآمد مخرب است که در رویه قضایی نیز شواهدی در تأیید این موضوع وجود دارد (Moons & Bergeijk, 2011).

نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل نیز به دیپلماسی اقتصادی و نقش و جایگاه اقتصاد در روابط بین‌الملل از دو منظر کلان لیبرالیستی و رئالیستی توجه نموده‌اند. نظریات لیبرالیستی به جایگاه اقتصاد و رفاه در روابط بین‌الملل و نقش آن در همکاری و همگرایی جهانی و نیز ایجاد وابستگی متقابل جهانی و در نتیجه ایجاد صلح و ثبات در جهان نگاهی خوش‌بینانه دارند. در مقابل، رئالیست‌ها به نقش اقتصاد در روابط بین‌الملل به‌عنوان اولویت دوم و مکمل قدرت توجه دارند البته دیدگاه‌های این دو در باز تعریفی جدید از مکاتب قبلی به هم نزدیک می‌شوند این دو شامل نو واقع‌گرایان که در طیف «قدرت - امنیت و ثبات نظام بین‌الملل» و نئولیبرال‌ها که در طیف «رفاه - تجارت و صلح جهانی» قرار دارند دسته‌بندی می‌شوند (سجادپور و همکاران، ۱۳۹۸).

در دیدگاه نئولیبرال جریان اصلی اقتصاد به ابزار اصلی برای برقراری روابط بین دولت‌ها تبدیل می‌شود. در پارادایم نئولیبرال، دیپلماسی اقتصادی در واقع تمرکز اصلی بر درک دولت از الگوهای تعامل اقتصادی بین‌المللی بر اساس منافع اقتصادی است. در این دیدگاه دیپلماسی اقتصادی به ابزار اولیه برای دستیابی به اهداف اقتصادی از طریق مذاکرات، توافق‌نامه‌های تجاری و هماهنگی سیاست‌های اقتصادی تبدیل می‌شود (Prasetyo, 2023).

الف. نظریات درباره دیپلماسی و همکاری‌های اقتصادی

نظریه واقع‌گرایی^۱: واقع‌گرایان اساس دیپلماسی را پیشینه‌سازی قدرت یک دولت - ملت می‌دانند و معتقدند دیپلماسی اقتصادی ابزاری است که به توزیع دستاوردهای اقتصادی برای افزایش قدرت سیاسی کمک می‌کند و هرگونه توفیق در عرصه دیپلماسی اقتصادی را موکول به برتری قدرت نسبی طرف مذاکره می‌دانند. به‌عنوان نمونه در اختیار داشتن اهرم‌های همچون کنترل و یا دسترسی به بازارهای بزرگ و یا منابع مالی می‌تواند ورق را به نفع قدرتمندان برگرداند (حیدری و علمداری، ۱۳۹۱). این نظریه با مدل تجربی حاضر هماهنگ است، زیرا متغیرهایی همچون دیپلماسی اقتصادی، تجارت دوجانبه و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دقیقاً بازتابی از قدرت اقتصادی کشورها در تعاملات بین‌المللی هستند. افزایش دیپلماسی اقتصادی در مدل می‌تواند به معنای تقویت ابزارهای قدرت ملی باشد که طبق این نظریه، بهبود تجارت و جذب سرمایه خارجی را توضیح می‌دهد.

نظریه ثبات مبتنی بر سیطره^۱: نظریه ثبات مبتنی بر سیطره، توفیق در همکاری اقتصادی را مستلزم وجود یک قدرت مسلط می‌داند. در مواردی که مذاکرات اقتصادی برپایی رژیم‌ها توسط قدرت‌های بزرگ اقتصادی و به رهبری آن‌ها صورت می‌گیرد، این نظریه را می‌توان برای درک بهتر مفاهیم در مطالعه دیپلماسی اقتصادی به کار گرفت. اما نکته اینجاست که در شرایط امروز، کشوری که بتواند به تنهایی نقش قدرت مسلط را ایفا نماید تردید وجود دارد (حیدری و علمداری، ۱۳۹۱). در مدل تجربی، اثر دیپلماسی اقتصادی و جریان تجارت دوجانبه را می‌توان بر اساس میزان نفوذ اقتصادی کشورها تحلیل کرد؛ یعنی کشورهایی که سهم بیشتری در بازارهای جهانی یا ظرفیت اقتصادی قوی‌تری دارند، قادرند با دیپلماسی اقتصادی فعال‌تر، تجارت و پیچیدگی اقتصادی خود را ارتقا دهند؛ بنابراین، نتایج تجربی مدل با فرضیه‌های اصلی این نظریه قابل تبیین است.

نظریه نهادگرایی^۲: نظریه نهادگرایی بر نقش نهادهای بین‌المللی در شکل‌دهی به همکاری‌های اقتصادی و تأثیرگذاری بر توافق‌نامه‌ها و همکاری‌های تجاری دوجانبه تأکید می‌کند (Yiblet, 2024). این نظریه به طور مستقیم سازوکارهای اثرگذاری دیپلماسی اقتصادی بر تجارت و پیچیدگی اقتصادی را توجیه می‌کند. نهادی شدن همکاری‌ها می‌تواند مسیر انتقال اثر به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و پیچیدگی اقتصادی را نیز توضیح دهد.

نظریه وابستگی متقابل^۳: این نظریه می‌کوشد با ارجاع رویدادها و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی به قدرت نسبی در روابط بین‌الملل، قوانین بازی اقتصاد جهانی سرمایه‌داری را به سایرین تعمیم دهد. نظریه‌پردازان این نظریه به طور خاص نظریه بین‌الملل را صرفاً با دیدی اقتصادی می‌نگرند و مدعی‌اند که روابط بین‌الملل حاکی از توزیع عادلانه کالاهای اقتصادی است. دیپلماسی اقتصادی نیز با اشاعه تجارت آزاد روابط نابرابر گذشته را تداوم بخشیده و بافت سلسله مراتبی اقتصادی گذشته را حفظ می‌کند (حیدری و علمداری، ۱۳۹۱). نظریه وابستگی متقابل بر وابستگی روزافزون اقتصادی کشورها و همبستگی منافع در نظام اقتصاد جهانی تأکید دارد. در مدل تجربی، وجود رابطه دوسویه میان تجارت دوجانبه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، پیچیدگی اقتصادی و دیپلماسی اقتصادی بازتاب همین وابستگی متقابل است. هرگونه تغییر در دیپلماسی اقتصادی می‌تواند از طریق تقویت وابستگی اقتصادی، تجارت و ساختار تولیدی کشورها را تحت تأثیر قرار دهد؛ بنابراین، شکل هم‌زمانی متغیرها در مدل، در چارچوب این نظریه قابل تبیین است.

نظریه آزادسازی تجارت^۴: این چارچوب نظری، آزادسازی تجارت را با تمرکز بر تأثیر سیاست‌های تجاری بر دیپلماسی اقتصادی را در بر می‌گیرد. این نظریه ارزیابی می‌کند که چگونه اقدامات آزادسازی تجاری به اثربخشی دیپلماسی اقتصادی کمک می‌کند (Yiblet, 2024). این نظریه تأکید دارد که آزادسازی تجاری موجب افزایش تجارت، بهبود رقابت‌پذیری و ارتقای کیفیت تولیدات می‌شود. متغیرهای مدل مانند تجارت دوجانبه، پیچیدگی اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کاملاً به سیاست‌های تجاری واکنش نشان می‌دهند؛ بنابراین، مدل تجربی به صورت مستقیم قابل استناد به این نظریه است.

1. Hegemonic Stability theory
2. Institutional theory
3. Interdependence Theory
4. Trade Liberalization Theory

نظریه قدرت نرم^۱ و دیپلماسی اقتصادی: این نظریه بیان می‌کند که قدرت نرم عناصر فرهنگی را وارد تعاملات دیپلماتیک می‌کند که این امر موجب تقویت روابط تجاری دوجانبه می‌شود (Joseph & Nye, 2004). قدرت نرم بر نقش جذابیت فرهنگی و هنجاری کشورها در شکل‌گیری روابط اقتصادی تأکید دارد. در مدل تجربی، دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان یکی از ابزارهای قدرت نرم، می‌تواند اعتماد میان کشورها را افزایش دهد، تصویر بین‌المللی را تقویت کند و زمینه تجارت و سرمایه‌گذاری را فراهم کند؛ بنابراین اثر مثبت دیپلماسی اقتصادی بر تجارت و پیچیدگی اقتصادی در مدل تجربی، از این نظریه قابل استنتاج است.

۲-۱-۲. پیچیدگی اقتصادی

پیچیدگی اقتصادی به توانایی یک کشور در تولید و صادرات کالاهای متنوع و پیچیده اشاره دارد و بیانگر استفاده از فناوری و نوآوری در فرایند تولید یا به عبارتی کاربردی کردن دانش و فناوری در ترکیب محصولات تولیدی است (شاه‌آبادی و ارغند، ۱۳۹۷؛ سلیمی و همکاران، ۱۴۰۲). در واقع پیچیدگی اقتصادی ساختار تولیدی تعبیه شده در کالاها و خدماتی را که اقتصاد ایجاد می‌کند مورد مطالعه قرار می‌دهد. این تعریف حاکی از آن است که پیچیدگی اقتصادی به‌عنوان یک مروج مهم ثروت ملل عمل می‌کند در حقیقت ما حتی می‌توانیم بیان کنیم که اختلاف در سطح پیچیدگی، می‌تواند باعث اختلاف در میزان رشد اقتصادی در بین کشورها شود (رحیمی و همکاران، ۱۴۰۰). در ادبیات پیچیدگی اقتصادی دو واژه نوع و فراگیری از اهمیت خاصی برخوردارند. چنانچه کشوری به تولید تعداد زیادی از محصولات بپردازد دارای تنوع محصول است و همچنین در صورتی که محصولی توسط تعداد کمی از کشورها تولید شود آن محصول کمتر فراگیر شناخته می‌شود؛ بنابراین کشوری که ضمن تولید محصولات متنوع با کالایی پیوند داشته باشد که تعداد کمتری از کشورها اقدام به تولید آن می‌نمایند کشوری با درجه بالای پیچیدگی اقتصادی خوانده می‌شود (الهی و همکاران، ۱۳۹۷).

ایده معرفی شاخص پیچیدگی اقتصادی^۲ توسط دو محقق برجسته دانشگاه هاروارد^۳، یعنی هاسمن و هیدالگو^۴ توسعه یافته است. هاسمن و هیدالگو (۲۰۰۹) توانایی‌ها و دانش تولیدی را در بین کشورها تجزیه و تحلیل کرده‌اند و همچنین مفهوم پیچیدگی اقتصادی را برای توضیح ساختار یک اقتصاد ارائه می‌دهند (رحیمی و همکاران، ۱۴۰۰). در روش هاسمن و هیدالگو جهت محاسبه پیچیدگی اقتصادی از ماتریس M_{cp} استفاده شده است. بدین ترتیب که اگر کشور c در خصوص محصول p دارای مزیت نسبی آشکار شده (RCA) بزرگ‌تر از یک باشد درایه‌های ماتریس عدد یک را به خود اختصاص داده و در غیر این صورت عدد صفر برای آن لحاظ می‌گردد. حال می‌توان اعداد مربوط به درایه‌های ماتریس M_{cp} را بدین صورت تعریف نمود.

$$M_{CP} = \begin{cases} 1 & \text{اگر } RCA_{CP} \geq 1 \\ 0 & \text{در غیر این صورت} \end{cases} \quad (1)$$

1. Soft power
2. Economic Complexity Index
3. Harvard University
1. Hausmann and Hidalgo

براین اساس می توان متنوع بودن و فراگیر بودن کالاها را با جمع زدن ردیفها و ستونها محاسبه نمود؛ بنابراین می توان نشان داد:

$$k_{c.o} = \sum_p M_{CP} \Rightarrow \text{تنوع} \quad (2)$$

$$k_{c.o} = \sum_c M_{CP} \Rightarrow \text{فراگیری} \quad (3)$$

برای ایجاد شاخصی دقیق از تعداد قابلیتها و توانمندیهای موجود در یک کشور یا تعداد قابلیتهای مورد نیاز برای ساخت یک کالا، لازم است اطلاعات مربوط به تنوع و فراگیری را تکمیل نمود. این موضوع را می توان به صورت زیر نمایش داد:

$$k_{c.o} = \frac{1}{k_{c.o}} \sum_p M_{CP} \cdot k_{c.N-1} \quad (4)$$

$$k_{p.N} = \frac{1}{k_{p.o}} \sum_c M_{CP} \cdot k_{c.N-1} \quad (5)$$

سپس با قراردادن رابطه (۵) در رابطه (۴) داریم:

$$k_{c.N} = \frac{1}{k_{c.o}} \sum_p M_{CP} \cdot \frac{1}{k_{p.o}} \sum_c M_{cP} k_{c.N-2} \quad (6)$$

$$k_{c.N} = \sum_c k_{c.N-2} \sum_p \frac{M_{CP} M_{cP}}{k_{c.o} k_{p.o}} \quad (7)$$

و دوباره به این صورت نوشته می شود:

$$k_{c.N} = \sum_c \tilde{M}_{cc} k_{c.N-2} \quad (8)$$

$$\tilde{M}_{cc} = \sum_p \frac{M_{CP} M_{cP}}{k_{c.o} k_{p.o}} \quad (9)$$

رابطه (۸) وقتی برقرار است که $k_{c.N} = k_{c.N-2}$ ۱ بردار ویژه، $\tilde{M}_{cc}$ است که با بزرگترین مقدار ویژه مرتبط است. از آنجاکه این بردار ویژه، برداری از اعداد یک است، به همین دلیل نمی تواند اطلاعات مفیدی داشته باشد؛ بنابراین به جای آن از بردار ویژه مربوط به دومین مقدار ویژه بزرگ استفاده می شود. این برداری است که بزرگترین مقدار واریانس را منعکس می کند و شاخصی برای اندازه گیری پیچیدگی اقتصادی است؛ بنابراین پیچیدگی اقتصادی (ECI) را می توان به صورت رابطه (۱۰) تعریف کرد. در این رابطه نماد $\langle \rangle$ معرف میانگین، stdev نشان دهنده انحراف معیار و $\vec{K}$ بردار ویژه ماتریس $\tilde{M}_{cc}$ مرتبط با دومین مقدار ویژه بزرگ آن است.

$$ECI = \frac{\vec{K} - \langle \vec{K} \rangle}{stdev(\vec{K})} \quad (10)$$

الف. مکانیزمهای تأثیرگذاری دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی

دیپلماسی اقتصادی می تواند از مکانیزمهای متنوعی بر پیچیدگی اقتصادی تأثیر بگذارد که برخی از این مکانیزمها در ادامه معرفی شده است.

انتقال فناوری و دانش فنی: از طریق ارتباطات اقتصادی، دیپلماسی اقتصادی می تواند زمینه های انتقال

دانش و فناوریهای پیشرفته و همچنین همکاریهای علمی و فنی را به داخل کشور فراهم کند که این امر باعث تولید محصولات با پیچیدگی بالاتر می شود.

تنوع‌بخشی به تولید از طریق ارتقای بازارهای توسعه‌ای: توافق‌نامه‌های تجاری حاصل از دیپلماسی اقتصادی، بنگاه‌ها را به تولید محصولات متنوع و باارزش افزوده بالا ترغیب می‌کند. همچنین دیپلماسی اقتصادی می‌تواند با افزایش در بازارهای موجود، امکان توسعه محصولات پیشرفته و ورود به زنجیره‌های ارزش جهانی را فراهم کند.

جذب سرمایه‌گذاری در بخش‌های با فناوری بالا: دیپلماسی اقتصادی خارجی می‌تواند سرمایه‌گذاری مستقیم را به سمت صنایع پیچیده و دانش‌بنیان هدایت کند این امر علاوه بر اینکه موجب افزایش پیچیدگی اقتصادی می‌شود می‌تواند در بلندمدت باعث توسعه اقتصادی کشور نیز شود.

۲-۱-۳. تجارت دوجانبه

تجارت دوجانبه به‌عنوان یکی از اشکال بنیادین تعامل اقتصادی بین کشورها، نقش کلیدی در توسعه اقتصادی، انتقال فناوری، افزایش بهره‌وری و تقویت پیوندهای بین‌المللی ایفا می‌کند. در ادبیات نظری اقتصاد بین‌الملل، عوامل تعیین‌کننده تجارت میان کشورها در قالب نظریه‌های مختلفی تحلیل شده است. نخستین تلاش‌ها در این زمینه به نظریه مزیت نسبی^۱ دیوید ریکاردو^۲ باز می‌گردد که نشان می‌دهد کشورها در صورت تخصص‌گرایی و تجارت می‌توانند منافع متقابل کسب کنند. در ادامه، نظریه‌های نئوکلاسیک مانند نظریه هکشر - آهلین^۳ بر پایه تفاوت در وفور عوامل تولید میان کشورها، علت‌العلل تجارت را توضیح دادند (Krugman et al., 2018).

در نظریه‌های نوین اقتصاد بین‌الملل، الگوهای جغرافیایی و نهادی تجارت، بیش از گذشته مورد توجه قرار گرفته‌اند. در این زمینه، مدل‌های جاذبه^۴، بر اساس تشبیه تجارت به نیروی جاذبه بین دو جرم، تلاش می‌کنند تا عوامل ساختاری مؤثر بر تجارت دوجانبه از جمله اندازه اقتصاد، فاصله جغرافیایی، ویژگی‌های فرهنگی، مرزهای سیاسی، زبان مشترک، توافق‌های تجاری و کیفیت نهادها را تبیین کنند. این مدل‌ها، با افزودن متغیرهای نهادی و سیاسی مانند روابط دیپلماتیک، کیفیت حکمرانی و ثبات سیاسی بستری را برای تحلیل تأثیر دیپلماسی اقتصادی بر تجارت دوجانبه فراهم ساخته‌اند (Anderson & Van Wincoop, 2003).

در این میان، دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان یک متغیر میانجی و نهادی، توجه ویژه‌ای در ادبیات اقتصاد سیاسی بین‌الملل یافته است. دیپلماسی اقتصادی به تلاش نظام‌مند دولت‌ها برای استفاده از ابزارهای دیپلماتیک باهدف تحقق منافع اقتصادی اعم از افزایش صادرات، جذب سرمایه‌گذاری، دسترسی به بازارها، و حذف موانع تجاری اشاره دارد (Bayne & Woolcock, 2011). این مفهوم با اتکا به نظریه‌های نهادگرایی جدید، روابط بین‌الملل و اقتصاد سیاسی، به‌عنوان یک سازوکار نهادی مؤثر در تسهیل تجارت خارجی، از جمله تجارت دوجانبه، شناخته شده است. از منظر نظری، دیپلماسی اقتصادی می‌تواند از مسیرهای مختلفی بر تجارت دوجانبه اثرگذار باشد که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

---

1. Comparative advantage
2. David Ricardo
3. Heckscher-Ohlin
4. Gravity Model

الف. مکانیزم‌های تأثیرگذاری دیپلماسی اقتصادی بر تجارت دوجانبه

کاهش هزینه‌های اطلاعاتی: بر اساس نظریه هزینه مبادله اقتصادی^۱، تجارت بین‌المللی متضمن هزینه‌هایی چون جست‌وجوی بازار، عدم تقارن اطلاعاتی و ریسک طرف مقابل است. دیپلماسی اقتصادی با ارائه اطلاعات معتبر درباره بازارهای هدف، قوانین واردات و صادرات، و وضعیت ریسک کشورها، می‌تواند عدم تقارن اطلاعاتی میان طرفین تجاری را کاهش دهد و فضا را برای تسهیل تجارت فراهم کند. مفهومی که در نظریه‌های نهادگرایی جدید به خوبی برجسته شده است (Rose, 2007).

ایجاد اعتماد نهادی و سیاسی: بر پایه نظریه نهادگرایی، تجارت نیازمند اعتماد میان دولتی است. دیپلماسی اقتصادی به عنوان نوعی نهاد مکمل، با ایجاد روابط سیاسی پایدار، امضای توافقات دوجانبه، و توسعه کانال‌های رسمی همکاری، ریسک مبادلات را کاهش داده و مسیر تجارت را هموار می‌کند این نقش در نظریه‌های هزینه مبادله و نهادگرایی نقش کلیدی دارد (Lee & Hudson, 2004).

ارتقای مشروعیت اقتصادی در سطح بین‌الملل: از منظر نظریه‌های سرمایه نمادین^۲ و دیپلماسی عمومی، کشورها می‌کوشند با تقویت تصویر بین‌المللی خود، جذابیت اقتصادی خود را برای شرکای بالقوه افزایش دهند؛ عنصری که تجارت دوجانبه را از حیث ترجیحات بازار تحت تأثیر قرار می‌دهد (Joseph & Nye, 2004).

افزایش دسترسی به بازارها و چانه‌زنی بین‌المللی: نظریه‌های روابط بین‌الملل به ویژه اقتصاد سیاسی^۳ نشان می‌دهد که دولت‌ها از دیپلماسی برای اثرگذاری بر رژیم‌های تجاری، کاهش تعرفه‌ها و ورود به بازارهای مهم بهره می‌گیرند (Okano Heijmans, 2011).

۲-۱-۴. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دهه‌های اخیر به عنوان یکی از پویاترین و تأثیرگذارترین اشکال روابط اقتصادی بین‌المللی شناخته شده است. این مفهوم فراتر از صرفاً جابه‌جایی سرمایه بوده و شامل انتقال منابعی چون دانش فنی، مهارت‌های مدیریتی، فناوری، برند و دسترسی به بازارهای جهانی می‌شود (Dunning, 1980). بر خلاف سرمایه‌گذاری پورتفولیو^۴ که هدف اصلی آن کسب بازده مالی بدون مشارکت در مدیریت است، از دیدگاه صندوق بین‌المللی پول^۵، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به معنای کنترل مدیریتی یا نفوذ قابل توجه بر فعالیت‌های یک واحد تولیدی در کشوری دیگر است که معمولاً با مالکیت حداقل ۱۰ درصد از سهام شرکت خارجی مشخص می‌شود. این ویژگی کنترلی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را از سایر جریان‌های سرمایه متمایز ساخته و آن را به ابزاری قدرتمند برای شکل‌دهی به ساختار اقتصادی و رشد بلندمدت کشورهای میزبان و مبدأ تبدیل کرده است. در تبیین چرایی و چگونگی جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی میان کشورها، نظریه‌های متعددی ارائه شده است که مهم‌ترین آن‌ها در ادامه معرفی شده است.

-
1. Transaction Cost Economics (TCE)
  2. Symbolic Capital
  3. Political Economy
  4. Portfolio investment
  5. International Monetary Fund

نظریه التقاطی دانینگ (OLI): این نظریه که به چهارچوب OLI نیز معروف است. بیان می‌کند که شرکت‌ها

تنها اقدام به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌کنند که سه دسته از مزیت‌ها را می‌توان در اختیار داشت:

۱- مزیت‌های مالکیت: منظور از مزیت‌های مربوط به مالکیت، دارایی‌های خالص شرکت است که شرکت را قادر می‌سازد سود بیشتری را در آینده می‌نماید که این دارایی‌ها شامل فناوری پیشرفته، نام تجاری، مهارت‌های مدیریتی و دستیابی خلاقانه به بازارها و دانش است (ذوالقدر، ۱۳۸۸).

۲- مزیت‌های مکانی: این نوع مزیت‌ها به ویژگی‌های جذاب کشور دارای اندازه و رشد بازار، دسترسی به منابع طبیعی، نیروی کار ماهر و ارزان، زیرساخت‌های کارآمد و مهم‌تر از همه ثبات سیاسی، قوانین شفاف و محیط نهادی مساعد مربوط می‌شود (Dunning, 1980).

۳- مزیت‌های درون‌سازی: منظور از این مزیت، شیوه‌هایی است که از طریق آنها اقدام می‌کنند که یک شرکت از طریق آنها به مزیت‌های مالکانه خود اضافه می‌شود و بر نقایص بازار غلبه می‌کند، از جمله علل درون‌سازی، خودداری از هزینه‌های معاملاتی، خودداری از عوامل درونی، خودداری از رفتارهای ایجاد شده، حمایت از کالا، اجتناب از تعرفه‌ها و قابلیت ایجاد صرفه‌های مقیاس در تولید، بازاریابی و امور مالی است (ذوالقدر، ۱۳۸۸).

نظریه مزیت انحصاری: این نظریه توسط هایمر در سال ۱۹۷۶ مطرح شده است. این تئوری بر نواقص بازار

استوار بود که به مسائلی مانند ورود به بازار، حذف رقابت و بهره‌گیری از مزیت‌های خاص شرکت اشاره داشته است (ذوالقدر، ۱۳۸۸).

نظریه چرخه عمر محصول: این نظریه از جمله نظریه‌های کلاسیک در تبیین رفتار شرکت‌ها در حوزه

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به شماره می‌رود. بر اساس این نظریه تولید یک محصول دارای سه مرحله نوآوری، بلوغ و استانداردسازی است. در مرحله اول در یک کشور توسعه‌یافته طراحی و تولید می‌شود و استفاده از آن نیز در همان کشور می‌شود. با افزایش بازار محصول برای کاهش هزینه‌ها و پاسخگویی به تقاضای جهانی بخشی از آن در حال توسعه است که دارایی‌های تولید پایین‌تری هستند منتقل می‌شوند و در نهایت در مرحله استانداردسازی محصول کاملاً به کشور منتقل می‌شوند (Vernon, 1966).

باتوجه به نظریه‌های مطرح شده، می‌توان دریافت که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، فرایندی چندبعدی است که تحت‌تأثیر عوامل متنوعی از جمله مزیت‌های درون‌زا و برون‌زا، ساختار بازار، ویژگی‌های نهادی و تعاملات خارجی دولت‌ها قرار دارد. آنچه در بیشتر این نظریه‌ها به‌صورت ضمنی یا صریح مطرح شده، نقش حیاتی محیط نهادی، ثبات سیاسی، چارچوب‌های قانونی و میزان تعامل کشور میزبان با اقتصاد جهانی است. این مؤلفه‌ها به‌ویژه در چارچوب نظریه التقاطی دانینگ و مزیت‌های مکانی و نهادی، جایگاه ویژه‌ای دارند. در این میان دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان ابزاری نوین در سیاست خارجی دولت‌ها، نقشی مکمل و گاه اساسی در فراهم‌آوردن بسترهای لازم برای جذب سرمایه‌گذاری ایفا می‌کند. در دنیای کنونی که رقابت برای جذب سرمایه‌های فرامرزی شدیدتر شده است، کشورهای موفق‌ترند که بتوانند از طریق ابزارهای دیپلماتیک، تصویر مثبت‌تری از ثبات، شفافیت و جذابیت اقتصادی خود ارائه دهند. همچنین دیپلماسی اقتصادی می‌تواند به‌عنوان پلی میان سیاست خارجی و

اهداف توسعه‌ای عمل کند و مسیر ورود سرمایه‌گذاران خارجی را هموار سازد. براین‌اساس، در ادامه به مکانیسم‌های اصلی تأثیرگذاری دیپلماسی اقتصادی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداخته می‌شود.

الف. مکانیزم‌های تأثیرگذاری دیپلماسی اقتصادی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

۱- بهبود تصویر اقتصادی کشور و افزایش جذابیت سرمایه‌ها: دیپلماسی اقتصادی با معرفی فرصت‌ها، ثبات سیاسی و فضای کسب‌وکار کشور در مجامع بین‌المللی، می‌تواند تصویر مثبتی از کشور را برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی ایجاد کند.

۲- جلب اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی: روابط دیپلماتیک خوب به‌عنوان یک سیاست اقتصادی خوب عمل می‌کند و این امر باعث جذب سرمایه‌گذاران اقتصادی می‌شود.

۳- انعقاد توافق‌نامه‌های دوجانبه: دیپلماسی اقتصادی به دلیل نقش مهمی که در انعقاد توافق‌نامه‌های سرمایه‌گذاری دارد می‌تواند به جذب سرمایه‌های خارجی به داخل کشور کمک کند.

۲-۲. پیشینه پژوهش

قاسمی و فرهادی سرتنگی (۱۳۹۸)، در مطالعه‌ای با استفاده از روش تحلیل SWOT به بررسی راهبردهای دیپلماسی اقتصادی در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این تحلیل نشان می‌دهد که راهبردهایی همچون برگزاری کنفرانس سالانه سرمایه‌گذاری ایران، استفاده از امتیازها و شرایط ویژه حاصل از موقعیت ژئوپلیتیک کشور در طراحی روابط خارجی و تدوین دیپلماسی اقتصادی، ارتباط مؤثر سفارتخانه‌ها با ایرانیان مقیم کشورهای خارجی جهت جلب و جذب سرمایه آنها و غیره می‌توانند راهبردهایی مناسبی در حوزه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی باشند.

علیزاده و دانش (۱۴۰۰)، به بررسی عوامل مؤثر در تحقق دیپلماسی اقتصادی کارآمد و عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران پرداختند. داده‌های مورد استفاده در این تحقیق به‌صورت کتابخانه‌ای و اسنادکاوای بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد که بین دیپلماسی اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یک هدف مشترکی وجود دارد و هر دو سعی دارند زمینه‌ای را برای دستیابی به رشد اقتصادی فراهم کنند.

سماورچی و همکاران (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای به بررسی اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی ایران با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی پرداختند. نتایج حاصل از این تحلیل نشان می‌دهد که حدود ۲۵ اقدام اولویت‌دار دیپلماسی اقتصادی وجود دارد که از بین آنها جذب سرمایه خارجی و شرکت‌های چندملیتی بیشترین درصد تأثیرگذاری بر حکمرانی اقتصادی بین‌المللی را دارند.

حجازی و عسکری‌آبادی (۱۴۰۳)، در مطالعه‌ای به بررسی دیپلماسی اقتصادی چین در قبال کشورهای شورای همکاری خلیج فارس پرداخته‌اند. محققان در این پژوهش روند مبادلات تجاری طرفین را در بازه زمانی ۲۰۱۰-۲۰۲۲ با روش تحلیل روند مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از این تحلیل نشان می‌دهند که روند صعودی و شتابانی در مبادلات تجاری طرفین به‌ویژه از سال ۲۰۱۶ به بعد شکل گرفته است که سبب شده کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به سومین شریک تجاری چین تبدیل گردند.

کردمیری و سیمبر (۱۴۰۳)، در پژوهشی به بررسی مؤلفه‌های دیپلماسی اقتصادی در روابط دوجانبه ایران و امارات متحده عربی در دوره زمانی ۲۰۱۵-۲۰۲۳ با رویکرد تبیینی - تحلیلی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهند که چالش‌های سیاسی و امنیتی متعددی بین این دو کشور وجود دارد که مهم‌ترین آن اختلاف امارات با ایران بر سر مالکیت جزایر سه‌گانه ایرانی و برنامه هسته‌ای و موشکی ایران است.

مونز و ون بریگیك^۱ (۲۰۱۷)، در پژوهشی به تأثیر تجارت و سرمایه‌گذاری بر دیپلماسی اقتصادی پرداختند. در این تحقیق از ۳۲ مطالعه تجربی منتشر شده در سال‌های ۱۹۸۶ تا ۲۰۱۱ استفاده شده است. محققان تأثیر مثبت و معنادار دیپلماسی اقتصادی را بر جریان‌های اقتصاد بین‌المللی مورد بررسی قرار دادند که این تأثیر در نمونه ۶۷۲ آمار t که با روش حداقل مربعات معمولی تخمین زده شده است صدق می‌کند و همچنین برای نمونه بزرگ‌تر از ۹۶۳ که با لاجیت تحلیل شده است نیز صدق می‌کند.

دوس سانتوس (۲۰۲۱)^۲، در پژوهش خود به بررسی نقش آژانس‌های تشویق سرمایه‌گذاری در دیپلماسی اقتصادی پرداخته است. نتایج حاصل از مصاحبه با سرمایه‌گذاری پروتو^۳ و سه شرکت چندملیتی تحت حمایت این آژانس نشان می‌دهد که دولت‌ها با بهره‌گیری از دیپلماسی اقتصادی، در تلاش‌اند تا جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تقویت کرده و از شرکت‌های ملی خود در سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی حمایت کنند. افزون بر این، آژانس‌های تشویق سرمایه‌گذاری نقش بسیار مؤثری در توسعه سرمایه‌گذاری در بخش‌های گوناگون داشته و در ارائه خدمات به سرمایه‌گذاران عملکردی کارآمد دارند.

آچاد و همکاران (۲۰۲۴)^۴، در پژوهشی به بررسی نقش دیپلماسی اقتصادی در جذب سرمایه خارجی برای کشورهای نوظهور پرداختند. در این پژوهش داده‌های ۵۵ اقتصاد در حال توسعه در سال ۲۰۱۸ جمع‌آوری، و با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی مورد ارزیابی قرار گرفته شده‌اند و همچنین از یک شاخص ترکیبی برای فعالیت‌های دیپلماتیک با استفاده از تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که یک رابطه مثبت و معناداری بین دیپلماسی و بودجه خارجی وجود دارد و دیپلماسی اقتصادی نقش بسزایی در افزایش جذابیت اقتصادها و افزایش موجودی سرمایه دارد و برای رشد و توسعه اقتصادی بسیار مهم است.

یبلت (۲۰۲۴)^۵، در پژوهشی به بررسی رابطه پیچیده بین تجارت دوجانبه و دیپلماسی اقتصادی چین و اتیوپی پرداخته است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که دیپلماسی اقتصادی نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی روابط اقتصادی بین این دو کشور داشته و عوامل مختلفی مانند تعادل تجاری، تنوع کالاهای مبادله شده و مذاکرات دیپلماتیک بر این رابطه تأثیرگذار هستند. همچنین نتایج نشان می‌دهند که رابطه اتیوپی و چین توسط دیپلماسی اقتصادی و تجاری دوجانبه هدایت می‌شود و این امر باعث شده است رشد اقتصادی و تعامل دیپلماتیک تقویت شود.

-
1. Moons & Van Bergeijk (2017)
  2. Dos Santos et al. (2024)
  3. Invest Porto
  4. Atchade et al. (2024)
  5. Yiblet (2024)

یولیا و همکاران^۱ (۲۰۲۵)، در مطالعه‌ای به تحلیل فرایندها و ویژگی‌های جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به‌عنوان یکی از عناصر دیپلماسی اقتصادی می‌پردازند. در این مقاله محققان جریان ورودی سرمایه ۲۰ کشور در سال ۲۰۲۳ مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از طریق دیپلماسی اقتصادی فرایندی چندوجهی است که نیازمند رویکردی جامع، همکاری نزدیک بخش عمومی و خصوصی و بهره‌گیری از سازوکارهای همکاری اقتصادی بین‌المللی است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. معرفی مدل

باتوجه به ماهیت متغیرهای مورد بررسی و احتمال وجود هم‌زمانی بین آن‌ها از سیستم معادلات هم‌زمان به‌عنوان چارچوب مدل‌سازی استفاده شده است. انتخاب این روش مبتنی بر این واقعیت است که متغیرهای وابسته این تحقیق نه تنها تحت تأثیر دیپلماسی اقتصادی قرار دارند؛ بلکه خود نیز بر یکدیگر اثرگذار هستند. در چنین شرایطی، استفاده از روش‌های تک معادله‌ای می‌تواند منجر به برآوردهای تورش‌دار و ناسازگار شود؛ بنابراین، به‌منظور دستیابی به نتایج دقیق‌تر و سازگارتر از روش حداقل مربعات سه‌مرحله‌ای برای برآورد سیستم معادلات استفاده خواهد شد. مدل این تحقیق شامل سه معادله هم‌زمان است که هر یک از متغیرهای وابسته را به‌عنوان تابعی از دیپلماسی اقتصادی و سایر متغیرهای تأثیرگذار تبیین می‌کند. همچنین در این تحقیق از یک‌سری متغیرهای کنترلی به‌منظور تقویت مدل و کنترل عوامل جانبی استفاده شده است که این متغیرهای کنترلی با استناد به مطالعات قبلی انتخاب شده‌اند. در نهایت، معادلات به‌صورت زیر هستند.

$$\ln ECI_{it} = \alpha_1 + \alpha_2 \ln EDI_{it} + \alpha_3 \ln FDI_{it} + \alpha_4 \ln HTVD_{it} + \alpha_5 \ln OPEN_{it} + \alpha_6 \ln ICP_{it} + \mu_{it} \quad (11)$$

$$\ln HTVD_{it} = \beta_1 + \beta_2 \ln EDI_{it} + \beta_3 \ln FDI_{it} + \beta_4 \ln ECI_{it} + \beta_5 \ln CEP_{it} + \beta_6 \ln CIC_{it} + \mu_{it} \quad (12)$$

$$\ln FDI_{it} = \gamma_1 + \gamma_2 \ln EDI_{it} + \gamma_3 \ln ECI_{it} + \gamma_4 \ln HTVD_{it} + \gamma_5 \ln EGI_{it} + \gamma_6 \ln ER_{it} + \mu_{it} \quad (13)$$

در معادله نخست، پیچیدگی اقتصادی به‌عنوان تابعی از دیپلماسی اقتصادی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تجارت دوجانبه، درجه باز بودن تجاری و تورم در نظر گرفته شده است. معادله اول بر مبنای مبانی نظری توسعه‌یافتگی اقتصادی و ریسک‌های نهادی تدوین شده است و متغیرهای کنترلی آن یعنی درجه باز بودن تجاری و تورم از مطالعه زبیری و آقایی (۱۴۰۳) انتخاب شده‌اند.

در معادله دوم به بررسی تجارت دوجانبه پرداخته شده و آن را تابعی از دیپلماسی اقتصادی، پیچیدگی اقتصادی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، شاخص کنترل فساد و شاخص قیمت صادرات در نظر گرفته شده است. این معادله چارچوبی را برای سنجش اثرات دیپلماسی اقتصادی بر جریان‌های تجاری از طریق تغییرات در فساد و رقابت‌پذیری پیچیدگی اقتصادی ارائه می‌دهد و متغیرهای کنترلی آن یعنی شاخص قیمت صادرات و شاخص کنترل فساد به ترتیب از مطالعات کریم‌زاده (۱۳۹۳) و آذربایجانی و همکاران (۱۳۹۱) انتخاب شده‌اند.

در نهایت، در معادله سوم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده و به‌عنوان تابعی از دیپلماسی اقتصادی، تجارت دوجانبه، پیچیدگی اقتصادی، شاخص جهانی‌شدن اقتصاد و نرخ ارز مدل‌سازی شده است. این معادله بر مبنای نظریه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی شکل گرفته است و متغیرهای کنترلی آن یعنی جهانی‌شدن اقتصاد و نرخ ارز به ترتیب از پژوهش‌های بهرامی و پهلوانی (۱۳۹۳) و شربتی و همکاران (۱۴۰۳) انتخاب شده‌اند. در ادامه اطلاعات مربوط به متغیرها و پایگاه‌های آماری هر یک از متغیرها در جدول (۱) آورده شده است.

جدول ۱: معرفی متغیرهای تحقیق

نوع متغیر	نماد	متغیرها	منبع
وابسته	lnECI	لگاریتم پیچیدگی اقتصادی	اطلس اقتصادی
	lnHTVD	لگاریتم تجارت کالاهای با تکنولوژی بالا به کشورهای توسعه‌یافته	کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل
	lnFDI	لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل
مستقل	lnEDI	لگاریتم دیپلماسی اقتصادی	محاسبه شده توسط پژوهشگر
کنترلی	lnOPEN	لگاریتم درجه باز بودن تجاری	بانک جهانی
	lnCEP	لگاریتم شاخص قیمت صادرات	صندوق بین‌المللی پول
	lnICP	لگاریتم تورم	بانک جهانی
	lnCIC	لگاریتم شاخص کنترل فساد	بانک جهانی
	lnER	لگاریتم نرخ ارز	سازمان توسعه و همکاری اقتصادی
	lnEGI	لگاریتم شاخص جهانی‌شدن اقتصاد	اقتصاد جهانی

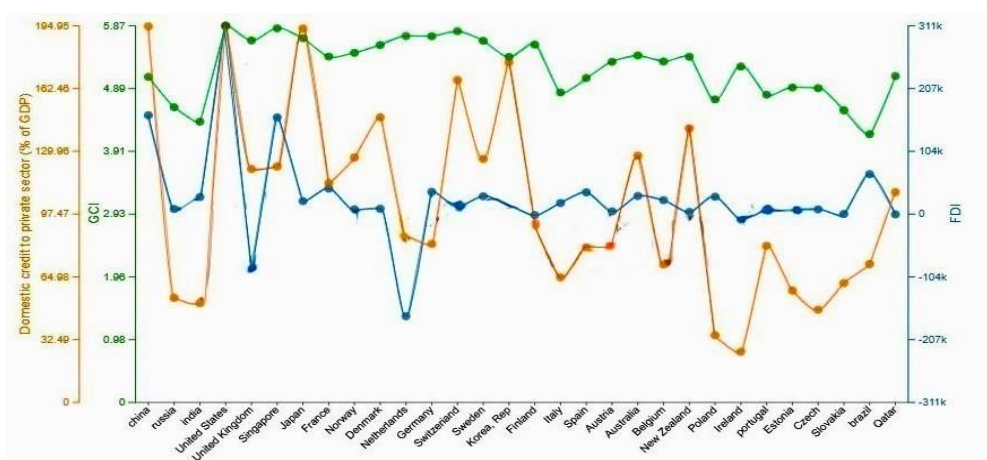
منبع: یافته‌های پژوهش

قلمرو مکانی این تحقیق شامل منتخبی از کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه شامل کشورهای سوئد، سوئیس، دانمارک، هلند، فنلاند، آلمان، فرانسه، ایالات متحده آمریکا، انگلیس، ژاپن، نروژ، کره جنوبی، اتریش، استرالیا، سنگاپور، بلژیک، نیوزیلند، لهستان، ایرلند، اسپانیا، ایتالیا، جمهوری چک، اسلواکی، استونی، پرتغال، چین، هند، روسیه، قطر، برزیل است که داده‌های مربوط به این کشورها برای دوره زمانی ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۳ گردآوری شده‌اند. لازم است بیان شود که شاخص دیپلماسی اقتصادی بر اساس پنج شاخص جهانی‌شدن اقتصاد یعنی شاخص رقابت‌پذیری، شاخص آزاد اقتصادی، شاخص جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، شاخص خصوصی‌سازی شاخص آمادگی‌های تکنولوژیک محاسبه شده است. این زیر شاخص‌ها از مطالعه دهقانی و صالحی (۱۳۹۱) انتخاب شده‌اند. برای ایجاد شاخص نهایی، ابتدا هر یک از این زیر شاخص‌ها استانداردسازی شد تا مقیاس‌های متفاوت قابل‌مقایسه باشند و سپس میانگین ساده آن‌ها محاسبه و به‌عنوان شاخص دیپلماسی اقتصادی هر کشور در هر سال آورده شد. همچنین متغیر تجارت دوجانبه (ln HTVD) را نیز از مجموع صادرات و واردات کالاهای با فناوری بالا محاسبه شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. ارزیابی زیر شاخص‌های دیپلماسی اقتصادی در کشورهای مورد بررسی

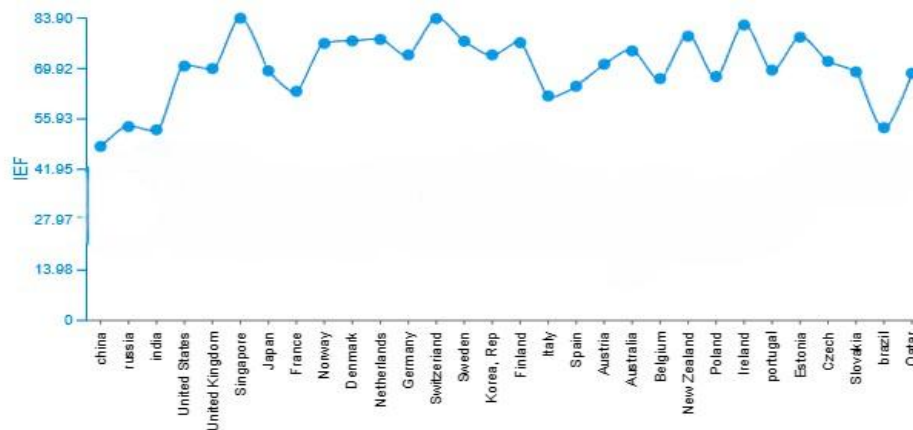
در این بخش به بررسی و مقایسه مقادیر زیر شاخص‌های تشکیل‌دهنده دیپلماسی اقتصادی (شامل شاخص‌های رقابت‌پذیری، خصوصی سازی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) در سال ۲۰۲۳ پرداخته می‌شود. بررسی یافته‌های تحقیق (شکل ۱) نشان می‌دهد که کشورهای چین، آمریکا و ژاپن در شاخص اعتبارات داخلی به بخش خصوصی سطوح بالایی دارند که بیانگر نقش قوی بانک‌ها در تأمین مالی است، در حالی که کشورهای ایرلند و لهستان سطوح پایینی از این شاخص دارند و این می‌تواند به محدودیت دسترسی بخش خصوصی به اعتبار اشاره کند. در شاخص رقابت‌پذیری جهانی، سنگاپور، سوئیس و آمریکا رتبه‌های برتر را دارند که ناشی از زیرساخت‌های کارآمد، نهادهای قوی و نوآوری بالاست، اما روسیه و چین علی‌رغم اندازه بزرگ اقتصاد، رتبه‌های پایین‌تری دارند که احتمالاً به ناکارآمدی نهادی و محدودیت‌های محیط کسب‌وکار مربوط می‌شود. در خصوص شاخص جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، کشورهایی مانند آمریکا و چین جریان‌های مثبت و بالایی دارا مقادیر مثبت و قابل توجهی هستند که می‌تواند بیانگر جذابیت بالای این کشورها برای سرمایه‌گذاران خارجی در نتیجه ثبات سیاسی و زیرساخت‌های پیشرفته باشد. در مقابل کشورهایی نظیر انگلیس و هلند مقادیر پایین منفی یا بسیار پایین را تجربه کرده‌اند.

شکل ۱: وضعیت شاخص‌های رقابت‌پذیری (GCI)، خصوصی‌سازی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

منبع: یافته‌های پژوهش

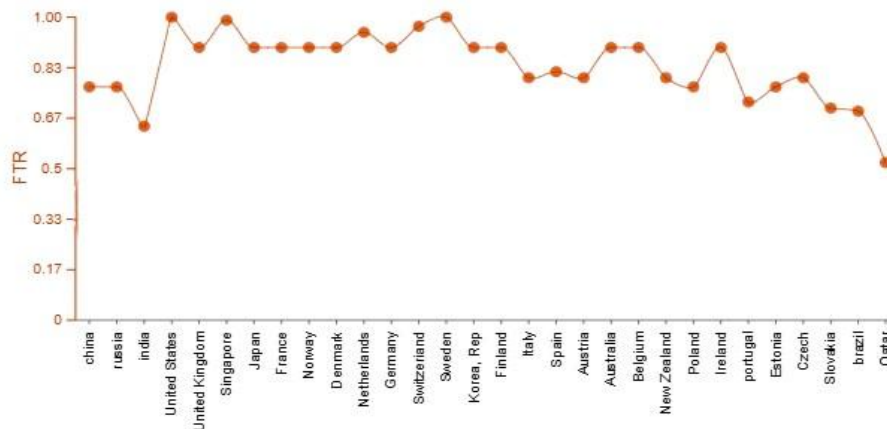
یافته‌های تحقیق در شکل ۲ نشان می‌دهد که بر اساس داده‌های سال ۲۰۲۳، شاخص آزادی اقتصادی در میان کشورهای مورد بررسی، تفاوت‌های محسوسی را نشان می‌دهد. کشورهایی همچون سنگاپور، ایرلند و سوئیس در بالاترین سطوح آزادی اقتصادی قرار دارند. در مقابل، کشورهایی نظیر چین و هند در سطوح پایین‌تری از شاخص آزادی اقتصادی قرار دارند. به‌طور کلی این نتیجه می‌تواند ناشی از محدودیت‌های قانونی و سطح پایین شفافیت باشد.

شکل ۲: وضعیت شاخص آزادی اقتصادی در سال ۲۰۲۳

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌های تحقیق جهت بررسی شاخص آمادگی‌های تکنولوژیک مرزی در سال ۲۰۲۳ در شکل ۳ نشان می‌دهد که کشورهای همچون ایالات متحده آمریکا، سوئد و سنگاپور بالاترین مقادیر آمادگی‌های تکنولوژیک مرزی را کسب کرده‌اند. این امر حاکی از برخورداری از زیرساخت‌های فناورانه پیشرفته، سرمایه‌گذاری قابل توجه در فرایندهای تحقیق و توسعه و توان بالای جذب و به‌کارگیری فناوری‌های نوین و ثبت اختراع است. در مقابل، کشورهایی مانند قطر و هند در سطوح پایین‌تری از آمادگی‌های تکنولوژیک مرزی قرار دارند. به‌طوری‌که این امر می‌تواند ناشی از ضعف در توسعه زیرساخت‌های فناورانه، محدودیت در سرمایه‌گذاری در حوزه نوآوری در این کشورها باشد.

شکل ۳: وضعیت شاخص آمادگی‌های تکنولوژیک مرزی در سال ۲۰۲۳

منبع: یافته‌های پژوهش

۲-۴. آزمون ریشه واحد

بر اساس ادبیات اقتصادسنجی، قبل از هر گونه برآورد بایستی از مانا بودن تمامی متغیرهای تحقیق اطمینان حاصل نمود تا بتوان از ایجاد رگرسیون کاذب جلوگیری کرد. در این تحقیق جهت بررسی مانایی متغیرها از آزمون لوین، لی و چو^۱ استفاده شده است. باتوجه به مطالب فوق نتایج آزمون ریشه واحد در جدول (۲) آورده شده است. نتایج نشان می دهد که اکثر متغیرها در سطح مانا شده اند به جزء شاخص دیپلماسی اقتصادی که با یک تفاضل مانا شده است. قبل از اینکه سیستم معادلات همزمان برآورد شود لازم است یک سری شروط بررسی شوند تا باتوجه به نتایج این شروط بتوان روش بهینه تخمین را مشخص کرد. به همین منظور در ادامه به بررسی این شروط پرداخته می شود.

جدول ۲: نتایج آزمون مانایی لوین، لی - چو

نماد	متغیرها	احتمال	درجه مانایی	توضیحات
lnEDI	لگاریتم دیپلماسی اقتصادی	۰/۰۰۰۰	I(1)	بدون مؤلفه
lnECI	لگاریتم پیچیدگی اقتصادی	۰/۰۰۰۰	I(0)	عرض از مبدأ
lnFDI	لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۰/۰۰۰۰	I(0)	عرض از مبدأ
lnHTVD	لگاریتم تجارت کالاهای با تکنولوژی بالا به کشورهای توسعه یافته	۰/۰۰۰۰	I(0)	عرض از مبدأ
lnOPEN	لگاریتم درجه باز بودن تجاری	۰/۰۱۲۷	I(0)	عرض از مبدأ
lnICP	لگاریتم تورم	۰/۰۰۱۷	I(0)	عرض از مبدأ و روند
lnER	لگاریتم نرخ ارز	۰/۰۰۰۱	I(0)	عرض از مبدأ
lnEGI	لگاریتم شاخص جهانی شدن اقتصاد	۰/۰۰۱۸	I(0)	عرض از مبدأ
lnCEP	لگاریتم شاخص قیمت صادرات	۰/۰۰۰۰	I(0)	عرض از مبدأ
lnCIC	لگاریتم شاخص کنترل فساد	۰/۰۰۰۵	I(0)	بدون مؤلفه

منبع: یافته های پژوهش

۳-۴. شروط سیستم معادلات همزمان

۳-۴-۱. آزمون درون زایی هاسمن^۲ (اریب همزمانی)

برای پذیرش سیستم مورد استفاده به منزله یک سیستم معادلات همزمان لازم است اریب همزمانی متغیرهای درونزا محاسبه شود در صورتی که درون زایی متغیرهای درونزا احراز نگردد. اریب معادلات همزمان دچار خدشه می شود؛ بنابراین قادر به استفاده از سیستم معادلات همزمان نیستیم. به همین منظور از آزمون هاسمن برای بررسی درون زایی متغیرهای درونزا استفاده می شود. آزمون درون زایی هاسمن در سال ۱۹۸۳ توسط دیویدسون و مککینون^۳ با ایجاد تغییرات جزئی در آن ارائه شد. در این آزمون آنها آزمون هاسمن را با استفاده از یک

1. Levin, Lee & Cho

2. Hasman

3. Davidson & Mackinnon

رگرسیون کمکی به دست می‌آورند. در واقع دو معادله رگرسیون برآورد می‌شود. بدین طریق که در معادله رگرسیون اول متغیری که تصور می‌شود درون‌زاست بر روی همه متغیرهای برون‌زا و ابزاری برآورد می‌شود و پسماند این رگرسیون استخراج و ذخیره می‌شود. سپس در مرحله دوم معادله مدنظر (معادله‌ای که درون‌زایی متغیر مورد نظر در آن آزمون می‌شود) را که شامل پسماند به‌دست‌آمده از رگرسیون اول به‌عنوان یک متغیر توضیحی است مجدداً برآورد می‌شود. در نهایت اگر ضریب این متغیر توضیحی جدید در برآورد مرحله دوم از لحاظ آماری معنادار باشد این امر به معنای وجود هم‌زمانی است (Davidson & Mackinnon, 1983). نتایج آزمون درون‌زایی هاسمن در جدول ۳، هم‌زمان بودن متغیرهای درون‌زا در معادلات را تأیید می‌کند. پس برای تخمین این مدل‌ها روش 3SLS می‌تواند مناسب باشد.

جدول ۳. نتایج آزمون درون‌زایی هاسمن

نماد	متغیر	ضریب	سطح احتمال
lnECI	لگاریتم پیچیدگی اقتصادی	-۱/۱۳۷۲	۰/۰۰۸۶
lnFDI	لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰/۸۲۷۸	۰/۰۰۷۴
lnHTVD	لگاریتم تجارت کالاهای با تکنولوژی بالا به کشورهای توسعه‌یافته	-۰/۶۳۰۷	۰/۰۱۶۵

منبع: یافته‌های پژوهش

۲-۳-۴. مسئله تشخیص‌پذیری

برای بررسی مسئله تشخیص‌پذیری باید شرط درجه‌ای (شرط لازم) و شرط رتبه‌ای (شرط کافی) برای معادلات هم‌زمان وجود داشته باشد. قبل از بیان این شروط لازم است یک‌سری نمادها تعریف شوند که این نمادها شامل $g =$ تعداد متغیرهای درون‌زا در معادله تحت بررسی، $K =$ تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده مدل و $k =$ تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده در معادله تحت بررسی هستند. باتوجه‌به اطلاعات فوق شرط درجه‌ای به‌صورت رابطه ۱۴ تعریف می‌شود.

$$K - k \geq g - 1 \quad (14)$$

شرط فوق بیانگر آن است که تعداد متغیرهای برون‌زای موجود در مدل و خارج از مدل مورد نظر بزرگ‌تر یا مساوی با تعداد متغیرهای درون‌زای موجود در معادله منهای یک باشد. اما شرط رتبه‌ای در صورتی تأمین می‌شود که هیچ ترکیب خطی بین ضرایب متغیرهای خارج از معادله مورد نظر وجود نداشته باشد. در این صورت لازم است ماتریسی از ضرایب متغیرهای خارج از معادله مورد نظر تشکیل داده و دترمینان آن بررسی شود. برای تأمین شرط رتبه‌ای لازم است که این ماتریس حداقل یک دترمینان مخالف صفر داشته باشد به بیان دیگر رتبه ماتریس مذکور برابر با $g-1$ باشد (سوری، ۱۳۹۴). براساس نتایج تحقیق، با بررسی شروط درجه‌ای و رتبه‌ای برای تک‌تک معادلات، دریافتیم که هر سه معادله از منظر شرط درجه‌ای بیش از حد مشخص هستند. همچنین نتایج شرط رتبه‌ای نشان می‌دهد که هر سه معادله دقیقاً مشخص هستند در نتیجه معادلات الگو با روش 3SLS قابل برآورد هستند.

۴-۴. نتایج حاصل از برآورد سیستم معادلات همزمان به روش (3SLS)

در این بخش، نتایج حاصل از برآورد سیستم معادلات همزمان ارائه می‌شود. پیش از برآورد نهایی، به منظور بررسی قابلیت شناسایی معادلات مدل، آزمون‌های مربوط به شرط درجه‌ای و شرط رتبه‌ای برای هر یک از معادلات انجام گرفت. نتایج این آزمون‌ها نشان داد که هر سه معادله مدل از دیدگاه نظری و آماری بیش از حد مشخص بوده و به درستی شناسایی شده‌اند؛ بنابراین امکان استفاده از روش‌های مناسب برای تخمین سیستم وجود دارد. با توجه به این شرایط و همچنین با توجه به ساختار همزمانی موجود میان معادلات و حضور متغیرهای درون‌زا به عنوان متغیرهای توضیحی در سایر معادلات، استفاده از روش‌های تک معادله‌ای مانند حداقل مربعات معمولی مناسب نبوده؛ زیرا منجر به تورش و ناسازگاری ضرایب می‌شود. از این رو، در این تحقیق برای برآورد سیستم معادلات از روش حداقل مربعات سه مرحله‌ای استفاده شده است. این روش با ترکیب ویژگی‌های روش حداقل مربعات دومرحله‌ای و روش‌های مبتنی بر سیستم، ضمن رفع مشکل درون‌زایی، امکان بهره‌گیری از اطلاعات موجود در واریانس - کوواریانس خطاهای معادلات را فراهم کرده و تخمین‌هایی سازگارتر و کارآمدتر ارائه می‌دهد. در ادامه، نتایج حاصل از برآورد مدل با استفاده از روش حداقل مربعات سه مرحله‌ای برای هر یک از معادلات در قالب جدول (۴) ارائه شده و مبنای تحلیل و تفسیر یافته‌های تحقیق در بخش بعد قرار می‌گیرد. در ادامه به تفسیر و تحلیل ضرایب مربوط به متغیرهای مدل پرداخته می‌شود.

جدول ۴: نتایج حاصل از برآورد سیستم به روش 3SLS

متغیر	نماد	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
متغیر وابسته معادله ۱: لگاریتم پیچیدگی اقتصادی (lnECI)					
لگاریتم دیپلماسی اقتصادی	lnEDI	۰/۱۳۳	۰/۰۳۷۸	۳/۵۳	۰/۰۰۰
لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	lnFDI	-۰/۰۲۵	-۰/۰۵۰	-۰/۵۰	۰/۶۱۲
لگاریتم تجارت کالاهای با تکنولوژی بالا به کشورهای توسعه‌یافته	lnHTVD	۰/۶۸۰	-۰/۰۲۹	۲۲/۷۵	۰/۰۰۰
لگاریتم درجه باز بودن تجاری	lnOPEN	-۰/۴۸۷	-۰/۰۳۴	-۱۴/۱۰	۰/۰۰۰
لگاریتم تورم	lnICP	-۰/۰۳۴	-۰/۰۱۵	-۲/۲۲	۰/۰۲۶
متغیر وابسته معادله ۲: لگاریتم تجارت کالاهای با تکنولوژی بالا به کشورهای توسعه‌یافته (lnHTVD)					
لگاریتم دیپلماسی اقتصادی	lnEDI	۱/۷۴۱	-۰/۱۴۶	۱۱/۸۷	۰/۰۰۰
لگاریتم پیچیدگی اقتصادی	lnECI	۱/۵۱۱	-۰/۰۷۲	۲۰/۸۶	۰/۰۰۰
لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	lnFDI	-۰/۱۳۹	-۰/۱۲۸	-۱/۰۸	۰/۲۷۶
لگاریتم شاخص قیمت صادرات	lnCEP	۱/۴۰۱	-۰/۶۳۹	۲/۱۹	۰/۰۲۸
لگاریتم شاخص کنترل فساد	lnCIC	-۱/۲۶۰	-۰/۰۹۳	-۱۳/۴۵	۰/۰۰۰
متغیر وابسته معادله ۳: لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (lnFDI)					
لگاریتم دیپلماسی اقتصادی	lnEDI	۰/۳۰۳	-۰/۱۰۳	۲/۹۳	۰/۰۰۳
لگاریتم پیچیدگی اقتصادی	lnECI	۰/۳۳۵	-۰/۰۹۸	-۳/۴۰	۰/۰۰۰
لگاریتم تجارت کالاهای با تکنولوژی بالا به کشورهای توسعه‌یافته	lnHTVD	-۰/۱۳۲	-۰/۰۴۱	-۳/۱۵	۰/۰۰۱
لگاریتم نرخ ارز	lnER	-۰/۰۴۴	-۰/۰۲۳	-۱/۹۳	۰/۰۵۳
لگاریتم شاخص جهانی شدن اقتصاد	lnEGI	-۱/۳۱۶	-۰/۲۷۴	-۴/۷۹	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

در معادله اول، شاخص پیچیدگی اقتصادی متغیر وابسته ما است. نتایج حاصل از برآورد نشان می‌دهد که شاخص دیپلماسی اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری بر پیچیدگی اقتصادی دارد. به طوری که ۱۰ درصد افزایش در این شاخص، پیچیدگی اقتصادی را به میزان ۱۳ درصد افزایش می‌دهد. این رابطه بیانگر آن است که تقویت روابط دیپلماتیک و اقتصادی در سطح بین‌المللی، از طریق تسهیل دسترسی به بازارهای جدید، جذب فناوری و افزایش تنوع صادرات، می‌تواند به پیچیده‌تر شدن ساختار تولید کشورها کمک کند. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با ضریب (۰/۰۲-) اثر منفی اما غیرمعناداری بر پیچیدگی اقتصادی دارد. این عدم معناداری می‌تواند حاکی از این باشد که اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر پیچیدگی اقتصادی ممکن است در بلندمدت ظاهر شود و در بازه زمانی مورد بررسی هنوز به طور کامل بروز نکرده باشد. همچنین، ممکن است شاخص پیچیدگی اقتصادی به تنهایی برای توضیح رفتار سرمایه‌گذاران خارجی کافی نباشد و عوامل نهادی، حقوقی، یا سیاسی نقش پررنگ‌تری ایفا کنند. در مقابل، متغیر تجارت دوجانبه با ضریب ۰/۶۸ تأثیر مثبت و معناداری بر پیچیدگی اقتصادی داشته است. این بدان معناست که ۱۰ درصد افزایش در حجم تجارت دوجانبه، پیچیدگی اقتصادی را به طور متوسط به میزان ۶/۸ درصد افزایش می‌دهد. این امر نشان می‌دهد که توسعه روابط تجاری دوطرفه، به‌ویژه در زمینه کالاهای باارزش افزوده بالا، می‌تواند به انتقال دانش، بهبود کیفیت محصولات و یادگیری فناوریانه منجر شود و در نهایت پیچیدگی اقتصادی را ارتقا دهد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که درجه باز بودن تجاری با ضریب (۰/۴۸-) و تورم با ضریب (۰/۰۳-)، هر دو اثر منفی و معناداری بر شاخص پیچیدگی اقتصادی دارند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که گشودگی تجاری بدون همراهی سیاست‌های توسعه صنعتی هدفمند، ممکن است به افزایش وابستگی به واردات فناوری‌های پیچیده و تمرکز بر صادرات کالاهای با ارزش افزوده پایین منجر شود؛ امری که ساختار تولید را تضعیف می‌کند. علاوه بر این، تورم بالا نیز که نشانه‌ای از بی‌ثباتی اقتصاد کلان است، با افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و کاهش پیش‌بینی‌پذیری محیط کسب‌وکار، مانع توسعه فعالیت‌های فناوریانه و دانش‌بنیان می‌شود و در نتیجه رشد پیچیدگی اقتصادی را محدود می‌سازد.

در معادله دوم، متغیر وابسته ما تجارت دوجانبه است. نتایج حاصل از برآورد نشان می‌دهد که شاخص دیپلماسی اقتصادی اثر مثبت و معناداری بر تجارت دوجانبه دارد؛ به طوری که ضریب این متغیر برابر با (۱/۷۴) برآورد شده است. این بدان معناست که ۱۰ درصد افزایش در شاخص دیپلماسی اقتصادی، حجم تجارت دوجانبه را به طور متوسط به میزان (۱۷/۴) درصد افزایش می‌دهد. این نتیجه نشان‌دهنده نقش تعیین‌کننده دیپلماسی اقتصادی در تسهیل مبادلات، کاهش موانع تجاری و گسترش روابط اقتصادی دوجانبه است. علاوه بر این، پیچیدگی اقتصادی نیز با ضریب (۱/۵۱) اثر مثبت و معناداری بر تجارت دوجانبه دارد. این یافته بیانگر آن است که افزایش تنوع و فناوری در ساختار تولید کشور، توان رقابتی صادرات را افزایش داده و موجب گسترش تعاملات تجاری با سایر کشورها می‌شود. همچنین، شاخص قیمت صادرات با ضریب (۱/۴۰) اثر مثبت و معناداری بر شاخص تجارت دوجانبه گذاشته است. به طوری که ۱۰ درصد افزایش در این متغیر، تجارت دوجانبه را میزان ۱۴ درصد افزایش می‌دهد. این رابطه را می‌توان این‌گونه تبیین نمود که افزایش شاخص قیمت صادرات اغلب نشان

دهنده بهبود کیفیت کالاهای صادراتی، حرکت به سوی صادرات محصولات با فناوری بالا و افزایش مزیت رقابتی کشور در بازارهای بین‌المللی است. در چنین شرایطی، حتی با افزایش قیمت کالاها، تقاضا برای آن‌ها کاهش نمی‌یابد؛ چراکه این کالاها معمولاً دارای کشش قیمتی پایین‌تری هستند. این امر می‌تواند منجر به رشد ارزش صادرات، گسترش بازارهای هدف و در نهایت تقویت روابط تجاری دوجانبه گردد. به عبارت دیگر، افزایش شاخص قیمت صادرات ممکن است بیانگر ارتقای ساختار صادراتی کشور باشد که خود به عنوان عاملی مؤثر در ارتقای تجارت دوجانبه عمل می‌کند. اما متغیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با ضریب (۰/۱۳) رابطه معناداری با تجارت دوجانبه نداشته است. این نتیجه می‌تواند حاکی از این باشد که شاید بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های خارجی در کشورهای مورد بررسی به جای تمرکز بر تولیدات صادرات‌محور، در بازارهای داخلی و بخش‌های خدماتی صرف شده است. در چنین شرایطی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بیشتر به تأمین نیازهای داخلی کمک می‌کند و ارتباط مستقیمی با افزایش صادرات یا واردات ندارد. همچنین اگر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به صنایع با پیوند ضعیف تجاری اختصاص یابد اثر آن بر تجارت دوجانبه ناچیز خواهد بود؛ بنابراین جهت‌گیری درون‌گرا و غیرتجاری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند دلیل اقتصادی معنادار نبودن آن در مدل تجارت دوجانبه باشد. در مقابل شاخص کنترل فساد با ضریب (-۱/۲۶) اثر منفی و معناداری بر تجارت دوجانبه دارد. این رابطه منفی ممکن است ناشی از آن باشد که مقابله با فساد، در کوتاه‌مدت برخی کانال‌های غیررسمی و تسهیل‌کننده مبادلات را محدود می‌سازد و ممکن است بدون طراحی سازوکارهای جایگزین رسمی، منجر به کاهش فعالیت‌های تجاری رسمی شود.

در معادله سوم که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متغیر وابسته است. نتایج حاصل از برآورد نشان می‌دهد دیپلماسی اقتصادی با ضریب (۰/۳۰) تأثیر مثبت و معنی‌داری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. به طوری که ۱۰ درصد افزایش در این شاخص، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به میزان ۳ درصد افزایش می‌دهد. این نتیجه بیانگر آن است که گسترش روابط اقتصادی خارجی، امضای توافق‌نامه‌های تجاری، و حضور فعال در نهادهای بین‌المللی می‌تواند فضای اعتماد و امنیت را برای سرمایه‌گذاران خارجی فراهم سازد و موجب افزایش ورود سرمایه به کشور شود. متغیر پیچیدگی اقتصادی در این معادله با ضریب (۰/۳۳) تأثیر مثبت و معنی‌داری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. این یافته حاکی از این است که کشورهایی که دارای ساختار تولیدی متنوع‌تر و صادرات باارزش افزوده بالاتر هستند می‌توانند جذابیت بیشتری برای سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد کنند؛ چرا که پیچیدگی اقتصادی نشان‌دهنده ظرفیت‌های فناورانه، نیروی کار ماهر، و زیرساخت‌های تولیدی پیشرفته است که این امر می‌تواند شرایط را برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی فراهم کند. همچنین نتایج نشان می‌دهند که متغیر نرخ ارز با ضریب (-۰/۰۴) و شاخص جهانی شدن اقتصاد با ضریب (-۱/۳۱) هر دو اثر منفی اما معناداری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند. این یافته‌ها نشان می‌دهند که افزایش نرخ ارز باعث کاهش جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌شود. دلیل این موضوع آن است که نوسانات و کاهش ارزش پول ملی، ریسک بازدهی سرمایه‌گذاری را افزایش داده و اطمینان سرمایه‌گذاران را نسبت به ثبات اقتصادی کشور کاهش می‌دهد. در نتیجه، تضعیف پول ملی می‌تواند عاملی بازدارنده در مسیر جذب سرمایه‌گذاری

مستقیم خارجی تلقی شود. از سوی دیگر، شاخص جهانی شدن اقتصادی نیز علی‌رغم انتظار نظری مبنی بر تقویت جذب سرمایه خارجی در این مدل تأثیری منفی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی داشته است. این نتیجه می‌تواند بازتاب‌دهنده این واقعیت باشد که در برخی کشورها، گسترش جهانی شدن به افزایش نفوذ کالاها و سرمایه‌های خارجی بدون شکل‌گیری زیرساخت‌های رقابتی بومی منجر می‌شود. به عبارت دیگر جهانی شدن در غیاب سیاست‌های مکمل نظیر ارتقای نهادها، بهبود کیفیت حکمرانی و فراهم‌سازی محیطی باثبات برای فعالیت‌های اقتصادی ممکن است به جای جذب سرمایه موجب افزایش آسیب‌پذیری اقتصاد داخلی و تردید سرمایه‌گذاران داخلی گردد. در مقابل تجارت دوجانبه با ضریب $(-0/13)$ تأثیر منفی اما معناداری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. این یافته ممکن است ناشی از آن باشد که در برخی کشورها، شرکت‌ها ترجیح می‌دهند از طریق تجارت (صادرات یا واردات) به بازار هدف دسترسی یابند تا از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم. همچنین اگر ترکیب کالاهای تجاری غالباً خام یا کم فناوری باشد، انگیزه برای سرمایه‌گذاری مستقیم کاهش می‌یابد.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱. نتیجه‌گیری

این پژوهش باهدف بررسی تأثیر دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی، تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منتخبی از کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه و با استفاده از روش حداقل مربعات سهم‌حله‌ای در بازه زمانی ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۳ انجام شد. مدل طراحی‌شده شامل سه معادله ساختاری بود که در آن‌ها روابط درون‌زای میان متغیرهای کلیدی اقتصادی مورد بررسی قرار گرفت تا از این طریق، تصویری دقیق‌تر از سازوکارهای اثرگذاری متقابل ارائه گردد.

در معادله نخست، نتایج حاصل از تخمین نشان داد که دیپلماسی اقتصادی اثر مثبت و معناداری بر پیچیدگی اقتصادی دارد. این نتیجه کاملاً قابل‌انتظار است؛ زیرا دیپلماسی اقتصادی با گسترش شبکه روابط بین‌المللی، امضای توافق‌نامه‌های تجاری و کاهش ریسک‌های سیاسی و نهادی، دسترسی کشور را به دانش مفید، فناوری‌های پیشرفته و زنجیره‌های ارزش جهانی را به طور چشمگیری تسهیل می‌کند. این فرایند زمینه‌ساز انتقال دانش ضمنی، جذب متخصصان خارجی و ورود به حوزه‌های تولیدی پیچیده‌تر می‌شود و در نهایت ساختار اقتصاد را از تولید کالاهای ساده و مبتنی بر منابع به سمت محصولات چندمرحله‌ای و دانش‌محور سوق می‌دهد. همچنین در این معادله متغیر تجارت دوجانبه نیز رابطه مثبت و معناداری با شاخص پیچیدگی اقتصادی داشت که این امر نشان می‌دهد که گسترش تجارت دوجانبه نیز با فراهم‌آوردن امکان دسترسی به کالاهای واسطه‌ای و فناوری‌های نوین، نقشی مهم در افزایش پیچیدگی تولید و صادرات ایفا می‌نماید. در مقابل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی رابطه معناداری با شاخص پیچیدگی اقتصادی نداشت که این نتیجه می‌تواند ناشی از عدم جهت‌گیری صحیح جریان سرمایه‌های خارجی به سوی بخش‌های دانش‌بنیان و با فناوری بالا باشد. به عبارت دیگر، اگر سرمایه‌گذاری

مستقیم خارجی به سمت فعالیت‌های باارزش افزوده پایین هدایت شود، تأثیر قابل توجهی بر پیچیدگی اقتصادی کشورها نخواهد داشت.

در معادله دوم، نتایج حاصل از برآورد نشان داد که دیپلماسی اقتصادی اثری مثبت و معنادار بر تجارت دوجانبه دارد. این یافته تأیید می‌کند که دیپلماسی اقتصادی از طریق کاهش موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، ایجاد پیش‌بینی‌پذیری در روابط تجاری و تقویت اعتماد میان شرکای اقتصادی، مهم‌ترین محرک افزایش حجم مبادلات کالایی و خدماتی است. امضای پیمان‌های تجاری، برگزاری کمیسیون‌های مشترک اقتصادی و حل و فصل اختلافات از مسیرهای دیپلماتیک، جریان کالا و خدمات را روان‌تر کرده و هزینه‌های ثابت و متغیر تجارت را به شکل قابل توجهی کاهش می‌دهد. با این حال، نکته قابل توجه در این معادله آن است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اثر مثبت اما غیرمعناداری بر تجارت دوجانبه داشته است. این نتیجه نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری خارجی به تنهایی نمی‌تواند تضمین‌کننده افزایش حجم مبادلات تجاری باشد، مگر آنکه هم‌زمان سیاست‌هایی در راستای ارتقای زیرساخت‌های تجاری، کاهش موانع گمرکی، و تسهیل مقررات صادرات و واردات اتخاذ شود.

در معادله سوم، دیپلماسی اقتصادی اثر مثبت و معناداری بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی داشت. این نتیجه نشان‌دهنده نقش محوری دیپلماسی اقتصادی در کاهش ریسک‌های سیاسی، حقوقی و ارزی برای سرمایه‌گذاران خارجی است. ایجاد مکانیسم‌های تضمین سرمایه، امضای پیمان‌های دوجانبه حمایت از سرمایه‌گذاری، بهبود رتبه‌بندی اعتباری کشور و ارسال سیگنال‌های مثبت از ثبات سیاسی و اقتصادی، اعتماد شرکت‌های چندملیتی را جلب کرده و کشور را به مقصدی جذاب‌تر برای جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم تبدیل می‌کند. همچنین، پیچیدگی اقتصادی نیز اثری مثبت و قابل توجه بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی داشت. زیرا هرچه ساختار اقتصادی کشور پیشرفته‌تر و تخصصی‌تر باشد، جذابیت آن برای سرمایه‌گذاران بین‌المللی نیز افزایش می‌یابد.

۵-۲. پیشنهادها

در این بخش ابتدا پیشنهادهای اجرایی و سیاستی حاصل از یافته‌های تحقیق ارائه شده است. در انتها نیز توصیه‌هایی برای تحقیقات آتی با توجه به اهمیت موضوع تحقیق پیشنهاد شده است.

۱- با توجه به تأثیر مثبت و معنادار دیپلماسی اقتصادی بر پیچیدگی اقتصادی و نقش آن در ارتقای ساختار تولید کشور، توصیه می‌شود که سیاست‌گذاران، دیپلماسی اقتصادی را با تمرکز بر توسعه پیوندهای فناورانه و صنعتی با کشورهای پیشرفته تقویت کنند. این هدف می‌تواند از طریق امضای توافق‌نامه‌های انتقال فناوری و مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی دنبال شود. همچنین پیشنهاد می‌شود، حمایت هدفمند از شرکت‌های دانش‌بنیان در بستر همکاری‌های بین‌المللی گسترش یابد. این حمایت می‌تواند از طریق فراهم‌سازی مقدمات زیرساخت‌های دیپلماسی نوآوری صورت گیرد.

۲- با توجه به تأثیر مثبت و معنادار دیپلماسی اقتصادی بر تجارت دوجانبه و اهمیت آن در گسترش بازارهای صادراتی، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران بر توسعه رایزنی‌های اقتصادی، ایجاد دفاتر تجاری فعال در کشورهای فعال و تقویت دیپلماسی تجاری در چارچوب توافق‌نامه‌های دوجانبه تمرکز کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود که

نهادهای متولی روابط اقتصادی خارجی، از جمله وزارت صمت و وزارت امور خارجه، همکاری مشترکی برای اولویت‌بندی بازارهای هدف صادراتی بر اساس مزیت‌های نسبی برقرار کنند.

۳- با توجه به تأثیر مثبت و معنادار دیپلماسی اقتصادی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، پیشنهاد می‌شود دیپلماسی اقتصادی کشور به سمت معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های اولویت‌دار اقتصادی (مانند انرژی‌های تجدیدپذیر، فناوری و زیرساخت‌ها) هدایت شده و برای این منظور از ابزارهای نوین بازاریابی بین‌المللی استفاده گردد. همچنین توصیه می‌شود دفاتر تخصصی جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سفارتخانه‌ها و نمایندگی‌های دیپلماتیک کشور در خارج از کشور فعال‌تر شده و به‌عنوان نهادهای تسهیل‌گر تعامل مستقیم میان دولت و شرکت‌های خارجی عمل کنند.

۴- با توجه به رابطه منفی و معنادار بین تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، پیشنهاد می‌شود که دولت‌ها با ارائه مشوق‌های مالیاتی و تضمین‌های حقوقی به شرکای تجاری، آن‌ها را به انتقال بخشی از فعالیت‌های خود به داخل کشور ترغیب نمایند تا تجارت با سرمایه‌گذاری پایدار و درون‌زا همراه باشد.

۵- پیشنهاد می‌شود دیگر پژوهشگران دوره زمانی طولانی‌تر و مجموعه گسترده‌تری از کشورها را در نظر بگیرند. همچنین پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آینده، پژوهشگران از مدل‌های دیگری مانند گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)^۱ یا خودتوضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL)^۲ برای بررسی روابط بین متغیرها استفاده کنند.

توضیحات تکمیلی

مشارکت نویسندگان

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد، **محمدجواد پورشیخ جوشانی** در رشته توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی است که تحت راهنمایی دکتر **مهدی نجاتی** و با مشاوره دکتر **علیرضا شکیبایی** در گروه اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان انجام شده است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منافع در این پژوهش وجود ندارد.

حامی مالی

نویسندگان هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

شناسه آرکید (ORCID)

<https://orcid.org/0000-0003-4103-869x>

مهدی نجاتی

<https://orcid.org/0009-0002-1676-0883>

محمدجواد پورشیخ جوشانی

<https://orcid.org/0000-0002-9031-0971>

علیرضا شکیبایی

1. Generalized Method of Moments (GMM)
2. Autoregressive Distributed Lag (ARDL)

منابع و مأخذ

- ارغوانی پیر سلامی، فریبرز، اسمعیلی، محدثه. (۱۳۹۸). چالش‌ها و موانع دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه. *نشریه مجلس و راهبرد*، ۲۶(۹۷)، ۷۲-۱۰۵. https://nashr.majles.ir/article_303.html
- آذربایجانی، کریم، شیرازی، همایون، سمعی، ندا. (۱۳۹۱). اثر فساد بر روی تجارت دوجانبه کشورهای منتخب منطقه‌ی خاورمیانه، *نشریه تحقیقات اقتصادی*، ۴۷(۲)، ۱-۲۰. <https://doi.org/10.22059/jte.2012.25007>
- الهی، ناصر، حیدری، حسن، کیا الحسینی، سید ضیاءالدین، ابوالحسنی چیمه، محمدمین. (۱۳۹۷). پیچیدگی اقتصادی و عوامل نهادی (مقایسه میان کشورهای توسعه‌یافته، نوظهور و درحال توسعه). *نشریه مدل‌سازی اقتصادسنجی*، ۳(۳)، ۳۷-۱۱. <https://doi.org/10.22075/jem.2019.17030.1267>
- بهرامی، جابر، پهلوانی، مصیب. (۱۳۹۲). تأثیر جهانی‌شدن بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منتخب MENA با استفاده از روش GMM. *مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای*، ۸(۲۱)، ۲۰۶-۲۲۷. <https://doi.org/10.22067/erd.v21i8.43935>
- جانسیز، احمد، اصلانی، عماد. (۱۴۰۱). دیپلماسی اقتصادی ترکیه در آفریقا؛ اهداف، راهبردها و نتایج. *نشریه پژوهش‌های بین‌الملل*، ۱۱(۱)، ۹۷-۱۳۶. <https://doi.org/10.22034/irr.2022.276995.1937>
- حجازی، سید نصراله، عسکرآبادی، فهیمه. (۱۴۰۳). دیپلماسی اقتصادی چین در خاورمیانه (مطالعه موردی کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس). *نشریه تعاملات دیپلماتیک*، ۲(۶)، ۱۵۹-۲۰۰. <https://doi.org/10.22034/dpiq.2025.500192.1019>
- حیدری، محمد، انعامی علمداری، سهراب. (۱۳۹۱). دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. *نشریه علوم سیاسی*، ۸(۲۰)، ۳۹-۶۱. <https://sid.ir/paper/174046/fa>
- خانزادی، آزاد، توسلی نیا، علی، بهنیا، علی، سلطانی، میثم. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر پیچیدگی اقتصادی بر نابرابری درآمد در ایران. *نشریه توسعه و سرمایه*، ۷(۲)، ۱-۱۹. <https://www.doi.org/10.22103/jdc.2022.18973.1203>
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، صالحی، مختار. (۱۳۹۱). دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران؛ زمینه‌ها و چالش‌ها (با تأکید بر پنج شاخص جهانی‌شدن اقتصاد). *نشریه پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۱۷(۵۲)، ۷۳-۱۱۴. https://ijer.atu.ac.ir/article_2787.html
- ذوالقدر، مالک. (۱۳۸۸). مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی. *نشریه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ۳۹(۲)، ۸۹-۱۰۷. <https://sid.ir/paper/110250/f>
- رحیمی، فرشته، سایه میری، علی، قاسمیان، نرگس، شایان، عبدالله. (۱۴۰۰). اثر شاخص پیچیدگی اقتصادی بر رشد اقتصادی کشورهای MENTA. *نشریه اقتصاد کاربردی*، ۱۱(۲۶)، ۱-۱۵. <https://sanad.iau.ir/fa/Journal/jae/Article/803912>
- رکابیان، رشید، خندان، سیروس، طهماسبی، سمانه. (۱۴۰۰). بررسی نقش دیپلماسی اقتصادی در پذیرش قطعنامه ۵۹۸. *نشریه جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی*، ۲(۲)، ۱۶۳-۱۸۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27835200.1400.2.2.8.1>
- زبیری، هدی، آقای انار مرزی، عبدالله. (۱۴۰۴). پیچیدگی اقتصادی، نقدینگی و تورم. *نشریه سیاست‌گذاری اقتصادی*، ۱۷(۳۴)، ۱۹۵-۲۲۴. <https://doi.org/10.22034/epj.2025.21527.2587>
- سجادپور، سید محمد کاظم، حسینی، سید شمس‌الدین، نیرآبادی، حمید. (۱۳۹۸). طراحی مدل دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بایسته‌ها مؤلفه‌ها و راهبردهای کلیدی. *نشریه امنیت ملی*، ۹(۳۴)، ۳۸۹-۴۲۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.33292538.1398.9.34.12.2>

سماورچی، علی، بختیاری، صادق، کریم‌زاده، سعید. (۱۴۰۱). اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی ایران (ارائه مدل کمی از ابزارها و متغیرهای تأثیرگذار بر حکمرانی اقتصادی بین‌المللی). *نشریه راهبردی اقتصادی*، ۱۱(۲)، ۱۴۵ - ۱۵۲.

<https://doi.org/10.22034/es.2022.155012>

سوری، علی. (۱۳۹۴). *اقتصادسنجی (پیشرفته) همراه با کاربرد Stata & Eviews* (جلد ۲)، تهران: نشر فرهنگ‌شناسی.

سلیمی، لیلا، مستولی زاده، سید محمد، فراهتی، محبوبه. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر پیچیدگی اقتصادی بر مصرف انرژی‌های تجدیدپذیر در ایران. *نشریه سیاست‌ها و تحقیقات اقتصادی*، ۲(۳)، ۲۰۱-۲۰۲. <https://doi.org/10.22034/jep.2023.140173.1062>

شاه‌آبادی، ابوالفضل، ارغند، هانیه. (۱۳۹۷). تأثیر پیچیدگی اقتصادی (ECI) بر رفاه اقتصادی در کشورهای منتخب درحال توسعه.

نشریه پژوهش‌نامه بازرگانی، ۲۳(۸۹)، ۸۹-۱۲۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17350794.1397.23.89.4.2>

شربت، محمد، زراعت کیش، سید یعقوب، محبی، محمد، نگهداری، ابراهیم. (۱۴۰۳). مدیریت اطلاعات در بررسی نقش تورم و نرخ ارز در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی طی دوره (۱۴۰۲-۱۳۸۲). *نشریه علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۱۰(۳)،

صفحه ۲۴۱-۲۷۱. <https://doi.org/10.22091/stim.2024.11438.2168>

شیخ‌الاسلامی، محمدحسن، جعفری، نادر، عرب‌پور، امیرحسین. (۱۴۰۲). نقش دیپلماسی اقتصادی و تجاری در ارتقای برند ملی کشورها (مطالعه موردی: چین، ترکیه و قطر). *نشریه مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل*، ۶(۲)، ۶۷۱-۷۰۲.

<https://doi.org/10.22126/ipes.2023.9079.1570>

علیزاده، نوید، دانش، سید حسینعلی. (۱۴۰۰). تعامل دیپلماسی اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی با تأکید بر ایران. *هشتمین کنفرانس ملی اقتصاد، مدیریت و حسابداری*، مؤسسه رهجویان پایشهر اترک،

خراسان شمالی، ایران، ۴۰-۶۱. <https://civilica.com/doc/1234985>

قاسمی، سامان، فرهادی سرتنگی، داوود. (۱۳۹۸). تدوین راهبردهای دیپلماسی اقتصادی در حوزه جذب سرمایه‌گذاری خارجی جمهوری اسلامی ایران. *نشریه اقتصاد دفاع*، ۴(۱۳)، ۱۳۱-۱۵۸.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25382454.1398.4.13.5.8>

کریم‌زاده، مصطفی. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر نرخ ارز بر واردات دوجانبه ایران و ترکیه با استفاده از روش ARDL. *فصلنامه اقتصاد*

پولی و مالی، ۲۱(۸)، ۲۳۳-۲۵۸. <https://doi.org/10.22067/pm.v21i8.45872>

محمدی خیاره، محسن، زبوری، آمنه. (۱۴۰۱). تأثیر پیچیدگی اقتصادی بر رشد اقتصادی کشورهای N_11 با استفاده از رویکرد Panel ARDL. *نشریه پژوهش‌نامه اقتصادی*، ۲۴(۸۶)، ۱۸۵-۲۱۹.

<https://doi.org/10.22054/joer.2023.71043.1105>

موسوی کرمگیری، سید حسن، سیمبر، رضا. (۱۴۰۳). دیپلماسی اقتصادی ایران و امارات متحد عربی: تحلیلی بر تعاملات دوجانبه. *نشریه تعاملات دیپلماتیک*، ۲(۷)، ۷۷-۱۳۲. <https://doi.org/10.22034/dpiq.2025.509557.1025>

References

- Alizadeh, N., & Danesh, S. H. (2021). Interaction of economic diplomacy and foreign direct investment in achieving economic growth with emphasis on Iran. *8th National Conference on Economics, Management and Accounting, Rahjooyan Payahr Atrak Institute*, North Khorasan, Iran, 40-61. <https://civilica.com/doc/1234985> [In Persian]
- Anderson, J., & Van Wincoop, E. (2003). Gravity with Gravitas: A Solution to The Broder Puzzle. *American Economic Review*, 93(1), 170-192. <https://www.jstor.org/stable/3132167>
- Arghavani Pirsalami, F., & Esmacili, M. (2019). Challenges and obstacles of the economic diplomacy of the Islamic Republic of Iran in the Middle East. *Majles & Rahbord Quarterly*, 26(97), 72-105. https://nashr.majles.ir/article_303.html [In Persian]

- Atchade, M. N., Mahoudjro, C., & De-Dravo, H. H. (2024). A new index to assess Economic Diplomacy in emerging countries. *Research in Globalization*, 8(1), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2024.100205>
- Azarbaijani, K., Shirazi, H., & Samiei, N. (2012). The effect of corruption on bilateral trade of selected Middle Eastern countries. *Economic Research Journal*, 47(2), 1-20. <https://doi.org/10.22059/jte.2012.25007> [In Persian]
- Bayne, N., & Woolcock, S. (2011). *The New Economic Diplomacy: Decision - Making and Negotiation in International Economic Relations* (4th Edition), Ashgate Publishing. 1-847
- Bahrami, J., & Pahlavani, M. (2013). The impact of globalization on attracting foreign direct investment in selected MENA countries using the GMM method. *Regional Economics and Development Journal*, 8(21), 206-227. <https://doi.org/10.22067/erd.v21i8.43935> [In Persian]
- Davidson, R., & Mackinnon, J. (1983). Testing The Specification of Multivariate Models in The Presence of Alternative Hypotheses. *Journal of Econometrics*, 23(1), 301-313. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(83\)90059-3](https://doi.org/10.1016/0304-4076(83)90059-3)
- Dehghani Firouzabadi, S. J., & Salehi, M. (2012). Iran's economic diplomacy: Backgrounds and challenges (with emphasis on five indicators of economic globalization). *Iranian Economic Research Quarterly*, 17(52), 73-114. https://ijer.atu.ac.ir/article_2787.html [In Persian]
- Dunning, J. (1980). Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests, *Journal of International Business Studies*, 11(1), 9-31. <https://www.jstor.org/stable/154142>
- Elahi, N., Heydari, H., Kiahosseini, S. Z., & Abolhasani Chimeh, M. A. (2018). Economic complexity and institutional factors: A comparison among developed, emerging, and developing countries. *Journal of Econometric Modeling*, 3(3), 11-37. <https://doi.org/10.22075/jem.2019.17030.1267> [In Persian]
- Ghasemi, S., & Farhadi Sartangi, D. (2019). Developing strategies of economic diplomacy in the field of attracting foreign investment in the Islamic Republic of Iran. *Defense Economics Quarterly*, 4(13), 131-158. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25382454.1398.4.13.5.8> [In Persian]
- Heidari, M., Alamdari, E., & Enami, S. (2012). Economic diplomacy in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. *Specialized Journal of Political Science*, 8(20), 39-61. <https://sid.ir/paper/174046/fa> [In Persian]
- Hejazi, S. N., & Askarabadi, F. (2024). China's economic diplomacy in the Middle East (Case study of Persion Gulf Cooperation Council countries). *Diplomatic Interactions*, 2(6), 159-200. <https://doi.org/10.22034/dpiq.2025.500192.1019> [In Persian]
- Jancis, A., & Aslani, E. (2022). Turkey's economic diplomacy in Africa: Goals, strategies, and outcomes. *International Studies Quarterly*, 12(1), 97-136. <https://doi.org/10.22034/irr.2022.276995.1937> [In Persian]
- Joseph, S., & Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Public Affairs, 1-266
- Karimzadeh, M. (2014). The effect of exchange rate on Iran-Turkey bilateral imports using the ARDL method. *Monetary and Financial Economics Quarterly*, 21(8), 233-258. <https://doi.org/10.22067/pm.v21i8.45872> [In Persian]
- Khazadi, A., Tavasolinia, A., Behnia, A., & Soltani, M. (2022). The effect of economic complexity on income inequality in Iran. *Development and Capital Journal*, 7(2), 1-19. <https://www.doi.org/10.22103/jdc.2022.18973.1203> [In Persian]
- Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. (2018). *International Economics, Theory and Policy* (11th Edition). Pearson, 7-785.

- Lee, D., Hudson, D. (2004). The Old and New Significance of Political Economic in Diplomacy, *Review of International Studies*, 30(3), 343-360. <http://dx.doi.org/10.1017/S0260210504006102>
- Mohammadi Khiarah, M., & Zabouri, A. (2022). The effect of economic complexity on economic growth of N-11 countries: A Panel ARDL approach. *Economic Research Journal*, 24(86), 185-219. <https://doi.org/10.22054/joer.2023.71043.1105> [In Persian]
- Moons, S., & Van Bergeijk, P. (2011). Does Economic Diplomacy work? A Meta Analysis on the effect of Economic Diplomacy on International Economic Flows. *Economics political Science international Trade e journal*, 1-20. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1908699>
- Moons, S., & Van Bergeijk, P. (2017). Does Economic Diplomacy work? A Meta -Analysis of Its Impact on Trade and Investment. *The World Economy*, 40(2), 336-368. <https://doi.org/10.1111/twec.12392>
- Mousavi Kordmiri, S. H., & Simbar, R. (2024). Iran–United Arab Emirates economic diplomacy: An analysis of bilateral interactions. *Diplomatic Interactions*, 2(7), 77–132. <https://doi.org/10.22034/dpiq.2025.509557.1025> [In Persian]
- Okano Heijmans, M. (2011). Conceptualizing Economic Diplomacy: The Crossroads of International Relations. *The Hague Journal of Diplomacy*, 6(1), 7-36. <http://dx.doi.org/10.1163/187119111X566742>
- Prasetyo, B. (2023). Indonesia's Strategic Engagement in G20: The Role of Economic Diplomacy in Advancing National Interests and Fostering Inclusive Global Economic Growth. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan*, 113, 859-866. <http://dx.doi.org/10.37641/jimkes.v11i3.2166>
- Rahimi, F., Sayemiri, A., Ghasemian, N., & Shayan, A. (2021). The effect of economic complexity index on economic growth of MENTA countries. *Applied Economics Quarterly*, 11(26), 1–15. <https://sanad.iau.ir/fa/Journal/jae/Article/803912> [In Persian]
- Rekaban, R., Khandan, S., & Tahmasebi, S. (2021). The role of economic diplomacy in the Acceptance of Resolution 598. *Political Sociology of the Islamic Revolution Journal*, 2(2), 163–185. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27835200.1400.2.2.8.1> [In Persian]
- Rose, A. (2007). The Foreign Service and Foreign Trade: Embassies as Export Promotion. *The World Economy*, 30(1), 22-38. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9701.2007.00870.x>
- Sajjadpour, S. M. K., Hosseini, S. Sh., & Nirabadi, H. (2019). Designing a model of Iran's economic diplomacy: Requirements, components, and key strategies. *National Security Quarterly*, 9(34), 389–426. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.33292538.1398.9.34.12.2> [In Persian]
- Samavarchi, A., Bakhtiari, S., & Karimzadeh, S. (2022). Priorities of Iran's economic diplomacy: Providing a quantitative model of tools and variables affecting international economic governance. *Economic Strategy Quarterly*, 11(2), 145–152. <https://doi.org/10.22034/es.2022.155012> [In Persian]
- Salimi, L., Mostolizadeh, S.M., & Farahati, M. (2023). Investigating The Effect of Economic Complexity on Renewable Energy Consumption in Iran. *Economic Policies and Research*, 2(3), 1-20. <https://doi.org/10.22034/jep.2023.140173.1062> [In Persian]
- Shahabadi, A., & Arghand, H. (2018). The impact of economic complexity (ECI) on economic welfare in selected developing countries. *Business Research Quarterly*, 23(89), 89–122. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17350794.1397.23.89.4.2> [In Persian]
- Sharbaty, M., Zeraatkish, S. Y., Mohbi, M., & Negahdari, E. (2024). Managing information in examining the role of inflation and exchange rate in foreign direct investment (2003–2023). *Information Management Sciences Quarterly*, 10(3), 241–271. <https://doi.org/10.22091/stim.2024.11438.2168> [In Persian]

- Sheikh-ol-Eslami, M. H., Jafari, N., & Arabpour, A. H. (2023). The role of economic and trade diplomacy in promoting countries' national brand (Case study: China, Turkey, and Qatar). *International Political Economy Studies*, 6(2), 671-702. <https://doi.org/10.22126/ipes.2023.9079.1570> [In Persian]
- Soori, A. (2015). *Advanced Econometrics with Applications in Stata & EViews* (Volume 2). Tehran: Farhang Shenasi Publications. [In Persian]
- Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in The Production Cycle. *The Quarterly Journal Economics*, 80(2), 190-207. <https://doi.org/10.2307/1880689>
- Yiblet, F. D. (2024). The Impact of Bilateral trade on Economic diplomacy Effectiveness. *International journal of management studies and social science Research*, 6(2), 160-180. <https://doi.org/10.56293/IJMSSSR.2024.4916>
- Yuliia, P., Oksana, S., & Andriy, Stepanov. (2025). Attraction of Foreign Investments as an Element of Economic Diplomacy. *Economics and Society*, 71(1), 71-163. <http://dx.doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-163>
- Zeybari, H., & Aghaei, E. (2025). Economic complexity, liquidity, and inflation. *Economic Policy Quarterly*, 4(8). <https://doi.org/10.22034/epj.2025.21527.2587> [In Persian]
- Zolghadr, M. (2009). Theoretical foundations of foreign direct investment. *Politics Quarterly*, 39(2), 89-107. <https://sid.ir/paper/110250/f> [In Persian]